

ХРЕСЧЕН САССИ

31 (2544) ¹
Хакё ирәклё
Эрнере икё хут тухать

2015
апрель 29
ака

1991 сулхи апрелён 21-мёшёнче тухма тытәннә

ЮНКУН

Хисеплё ентешёмрсем!

Кашни сулах ака уйәхён 29-мёшёнче эфир Чаваш Республикн Патшаләх символёсен кунне паллә таватпәр. Ку вәл халәх пёрлөхне тата республика территориянче пурәнакан чавашсемпе ытти халәхсен пёр шухәшләхне, таван кётес шәпишён эфир пурте яваплә пулнине сәнарлакан сүтә уяв.

Патшаләх символёсем пирён республикән хайне еврлөхне, әс-хакәлла кәмәл-сипет хакләхсем улшәнми пулнине сирәплетессё, чаваш халәхён авалләхё, хальхи пурнәсё тата пуласләхё синчен пөлме пулшассё.

Ситёнекен әру хай суралнә сёршыван гимне пөлни, ялавне тата гербне сума сунитех те пысак пёлтерёшлө. Патшаләх символёсене хисеплени вәл – граждана хастар позиция, патриотләхә тата Таван сёршыва юратнине паләртни.

Пирён чёресенче хамәрән Чаваш Енпе тата унән маттур та ёсчен халәхёпе мәнәсланма хистекен ыра туйәм яланах ялкәштәр!

Сак уявра сире сиреп сывләх, тәнәсләх, ырләх тата сүрасуләх сунатп!

**Чаваш Республикн Пусләхё
Михаил ИГНАТЬЕВ.**

Республикәшән пёлтерёшлө символсем

Паян – Чаваш Республикн Патшаләх символёсен кунё. Сак уява эфир 2004 султанпа паллә таватпәр. Шәпах апрелён 29-мёшёнче республикәра патшаләх гербне, ялавне тата гимне сирәплетсө йышәннә. Асаилтерер, чаваш халәхё кәмәллакан гимн сәмахёсене И.С. Тукташ поэт сьрнә, Г.С. Лебедев композитор кёвве хывнә. Ялавпа гербән авторё – Э.М. Юрьев художник.

Чаваш Республикн патшаләх ялавё синче сарә тата йёпкөн хёрлө төссем хуслана ссё. Мёншён тесен вёсем чаваш халәхён йәлана көнё төсёсем шутлана ссё. Сарә төс сёре пурнәс парнелекен хөвеле сәнлат. Чаваш фольклоренче мёнпур ырни унпа сьхәннә. Геральдикәра ылтән төс туләх пурнәсә, турё кәмәла, тараватләхә, әшпиллөхө пёлтерет. Хёрлө төс те чавашра анлә сарәлнә. Халәх тёррисенче вәл төп вырәнәтәрат. Геральдикәри пёлтерёшө чысләхпа, паттәрләхпа, вай-хаватпа сьхәннә. Ялавән сүлти пайёнчи сарә төс чаваш халәхё хөвел айёнче пурәннине пёлтерет. Аялти хёрлө төс чаваш сёрне паләртат. Ялав синче ёлөкхи чавашсен эмблемисем сәнланнә: "Пурнәс йывәсё" тата "Висё хөвел".

Республикән патшаләх гербөнче те сүлтерех асәннә төссене ылтән сулсәсемпе хәмла пучахёсем савәрса илнө. Киев кнесё Владимир Атәлси Пәлхарёпе 985 султа пирвайхи хут килёшү тунә чухнех сапла каланә: "Чул шывра ишме тытәнсан, хәмла путма пусласан пирён хушәри татуләх татәлө". Патшаләх гербө щита асаилтерет, ун айёнче ылтән саспаллисемпе "Чаваш Республикн – Чувашская Республика" тесе сьрнә. Кунта та "Висё хөвел" тата "Пурнәс йывәсё" эмблемәсем пур.

Чаваш Республикн Патшаләх гимне пөлөкөн сьнна хайён патриотла тивёсөне әнланакан гражданинга танлаштарма пулат. Гимна "Таван сёршыв" ятлә юрә хывәннә (унән авторёсене сүлтерех асәннәчө). Патшаләхшән пёлтерёшлө уявсенче яланах наци гимнө янәрәт.

Унән текстәнчи сәнарсем висё ушкәнлә: сүтсәнталәк вәрәнни, атте-анне, ачасем – сөмьене сәнла ссё тата тавансем килёштерсе, тату пурәнни.

РЕСПУБЛИКА УЙ-ХИРЁНЧЕ

Уя тухсан мён сас лайәх?

Сәнүкерчөкө www.cap.ru сайтран илнө

ЙЁПЕ-САПАНА ПӘХМАСӘР

Республикәри уй-хирте хаватлә техника сасси илтөнме тытәнчө. Сёр ёсченёсем кёрхи культурәсене апатлантара ссё, нурёк тытса хаварма лаптәксене сурелессё.

Пәрачкав районёнче сурхи культурәсене акма тухнә ёнтө.

«Простор» хусләхри механизаторсем кёске хушәра 300 гектара яхән нумай сул ёсөкен кураксене суреленө. «Никулинский» производство кооперативёнче вара сурхи урпа акма тытәннә. Пурё 20 гектар ытла йышәннә вәл.

Чән та, суркунне йёпе-сапаллә, сивё

тәни сёр сьннисене уй-хирте ёслеме чәрмантарат. Сёр йёркөллө типсе ситей-мест. Савна май иртнө сулхипе танлаштарсан кәсәл сурхи ёсөсем юларах пырассё. Хальхи вәхәтра Пәрачкав тәрәхёнче кёрхи культурәсен – 44, сёртмен – 34, нумай сул ёсөкен кураксен 55 процентне суреленө. Суртрисене 780 гектар акнә е паләртнә лаптәкән 6,6 процентне.

Сурхи ёсөсене кёске хушәра ирттерме тивнине аван әнлана ссё вёсем. Савәнпа васкавләрах вай хума тивө. Халө те уяр кунән кашни сөхөчөпе туллин усә курма тәрәшассё.

Сәнәнә тәрәх – республикәра 2008 султа суракине апрелён 3-мёшёнчөх тухнә. Ун чухне Комсомольски районёнче сурхи урпа акнә. 2011 султа вара акана апрелён 26-мёшөнче тытәннә.

ВӘРЛӘХ СИТЕЛӨКЛӨ

Ака-суха ирттерме хусләхсенче пёрчөллө тата пәрса йышши культурәсен вәрләхне 50 667 тонна хатөрленө (паләртнин 106 процентчө). Сав шутра 47 328 тонни (93 процентчө) коңдицие ларнә. Улатәр, Красноармейски, Пәрачкав, Шупашкар, Сёмёрле районёсен ку енёпе ёслемелөх пур-ха, вёсенче акма юрәхлә вәрләх сахалрах. 7 920 тоннине имсәмләнә.

15 683 тонна сёрулми вәрләхне яровизациленө. Элөк, Патәрьел, Комсомольски, Вәрнар, Красноармейски тәрәхөсенче ку енёпе аван ёсленине паләртмалла.

Сурхи ёсөсене ирттерме минерал удобренийө 20 пин тонна кирлө пулат. Хальлөхе 48,9 процентне кәна янтәланә. Дизтопливо кирлин – 81,7, автобензин 55,8 процент чухлө пур. Тракторсен, сөялкәсен, плугсен, культиваторсен 94-95 процентчө хатөр.

Кёрхи культурәсем 89 548 гектар йышәна ссё. Сав шутра 12 893 гектарне апатлантарнә ёнтө (11 процент), нумай сул ёсөкен кураксене – 5 058. Кёрхи сёртмене 464 гектар суреленө.

Мён акатән савә шәтат төнө. Сёр ёсчөнөсем вәрләх пахаләхне сөнөтмесёр пысак тухәс илеймесө аван әнлана ссё. Юлашки вәхәтра сак енёпе сине тәрсах ёслеме тытәнни сисөнөт. Республикәра хусләхсем ака-сухана тухма 6,2 пин тонна элита вәрләх туяннә е сакә төрөслөнө каләпәшән 12,2 процентчө. Шупашкар (45 процент), Сөнтөрвәрри (38), Красноармейски (28) районёсенче вәл уйрәмах нумай.

Лариса НИКИТИНА.

СУРАКИ (апрелён 27-мёшө төлне)

Районсем	Вәрләх хатөрленө		Кондицие ларнә вәрләх	Минерал удобренийө хатөрленө	Дизтопливо хатөрленө	Кёрхисене апатлантарнә	
	тонна	%				%	%
Улатәр	2525	100	85	17,3	45,4	1459	21,4
Элөк	2011	105	97	45,6	91	0	0
Патәрьел	4099	109	96	46,9	92,7	750	14,8
Вәрнар	3062	106	95	82,5	77	1590	37,6
Йёпреç	1571	111	91	50,2	90,6	660	24,1
Канаш	3115	111	90	25,6	91,3	330	6,4
Куславкка	2082	112	88	54,8	63,7	649	18
Комсомольски	2762	100	94	62,5	87,5	1600	31,4
Красноармейски	2319	104	88	75,1	115,1	920	28
Хёрлө Чутай	877	110	92	48,2	67,8	50	3,2
Сөнтөрвәрри	1157	109	94	58,7	52,9	420	16,3
Муркаш	2468	100	93	24,1	70,6	761	13,1
Пәрачкав	2509	122	94	16,8	104	0	0
Вәрмар	2563	104	95	40,7	78,6	0	0
Сёртү	3361	105	100	76,2	72,4	720	10,7
Шупашкар	2911	126	95	63,9	53,9	635	15,9
Шәмәршә	2027	101	89	28,1	76,8	410	12,1
Сёмёрле	441	113	89	70,8	76,7	0	0
Етөрне	2459	100	98	45,4	82,9	170	3,1
Елчөк	3960	100	95	75,5	114,7	1549	27,1
Тәвай	2388	104	94	28,2	92,1	220	7,7
Республикипе	50667	106	93	48,9	81,7	12893	14,4

Хисеплө вулакансем! Кәсәлхи иккёмөш сур султа «Хресчен сасси – Кил» хаçат июль уйәхөнчен пусласа 8 страницапа тухса тәракан «Хресчен сасси» хаçат әшёнче пулө. Сур суллах хак – 297 тенкө те 78 пус, сьрәнтару индексө – 54838.

Халө хәшө-пөри «Хресчен сасси – Кил» ятлә уйрәм хаçата сьрәнса илме сөнни «Хыпар» Издательство сурчөпе пачах та сьхәнман!

САНАЛАК

Шупашкарта	Вәхәт	29.04	30.04
Температура, °C	2-4 сөхөтре	+12	+12
	14-16 сөхөтре	+20	+21
Сумәр сәват		☁	–
Атмосфера пусәмө, мм		751	749

Фермер

◆ ВАЙ ПАТӐР

Качака сечӓ тутлӓ та сиплӓ

Фермер хушалӓхӓсенче ӓне выльӓх, сурӓх ӓрчетнине курма хӓнӓхнӓ ӓнтӓ. Комсомольски районӓнчи Тӓвенешри Николай Васильев вити-сарайӓнче вара качакасем хушаланащӓ.

Качакаран, ӓнепе танлаштарсан, тонни-тоннипе сӓт суса илеймӓн. Пӓчӓк хуранӓн пӓтти тутлӓ тенӓн вӓл сиплӓ. Чирлӓ сыншӓн пӓр-пӓр эмелрен те усӓллӓрах. Ахальтен мар хаклӓ пулнине пӓхмасӓрах ӓна хӓпӓллӓса туянащӓ.

Фермер унччене ӓратлӓ качакасем ӓрчетме ӓмӓтленнӓ, анчах укӓа-тенкӓ ситсе пыманнипе ӓмӓтне сийӓнчех пурнӓса кӓртеймен. Вырӓнти ӓратран пысӓк тухӓс илеймесине те аван ӓнланнӓ вӓл.

Иртнӓ сул Николай Васильев «Фермер ӓсне пуӓӓнакан» программӓпа патшалӓх пулӓшӓвне илме конкурса хутшӓннӓ. Комиссии унӓн пилӓкцуллӓха хатӓрленӓ бизнес планӓ кӓмӓла кайнӓ. Сӓтлӓ качакасем ӓрчетессине ырлӓса йышӓннӓ.

Грант илни фермер ӓмӓтне пурнӓслама пулӓшнӓ. Лайӓх ӓратлӓ выльӓх шыраса Ставрополь крайнӓх ситнӓ. Кунти качака ферминчен «зааненски» текеннине туянса килнӓ.

Швейцарире ӓрченӓ ӓрат сӓт нумай антарать-мӓн. Выльӓхӓ шултра, лайӓх атала-

нать, сирӓп. Чир-чӓр те ытлашши сулӓхмасть. Тата ӓмӓрӓ те вӓрӓм, йӓркеллӓ пӓхсан 15-18 сулччене пурӓнать.

ӓнен сӓчӓ чӓлхи сӓнче тенӓ. Качакан та сӓплах, малтанах талӓкра 5 литр сӓт парать. Кайран, апатлантарнине кура, кӓтарту 7-9 литрах ситет.

ӓратлӓ качакана хакне пӓхмасӓр хаваспах туяннӓ. Кӓнтӓрта ӓснӓскерсем Чӓваш Енре те хӓйсене килти пек туящӓ. Николай Иванович кашнине пӓлсе-пӓллӓса ситнӓ темелле. Лешсем те ӓна курсанах сырса илещӓ: хуши пушӓ алӓпа кӓмӓннине, яланах мӓн те пулин тутли ситернине хӓнӓхса ситнӓ ӓнтӓ.

– Тирпейлӓскерсем вараланнӓ апата сӓиешӓн мар, – тет арсын. – Паха утӓ кӓна кӓмӓллащӓ.

Выльӓх апатне те вырӓнтах туса илещӓн. Хушалӓхӓн усӓ куракан сӓр – 400 гектар. Унта ӓслеме трактор, комбайн, ытти техника пур.

Качакасем витере ирӓклӓнӓх сӓурещӓ. Ферма территориянче вӓсене усӓлтармалли ятарлӓ вырӓн пур.

Сӓт юр-варӓ лайӓх сутӓнаса иккӓленмӓсчӓ. Путекӓсене вара ӓрчетмелӓх сутма пулат. Вӓсемпе кӓсӓкланакансем пур ӓнтӓ.

Лариса АРСЕНТЬЕВА.

◆ БИРӓТӓСЛӓХ

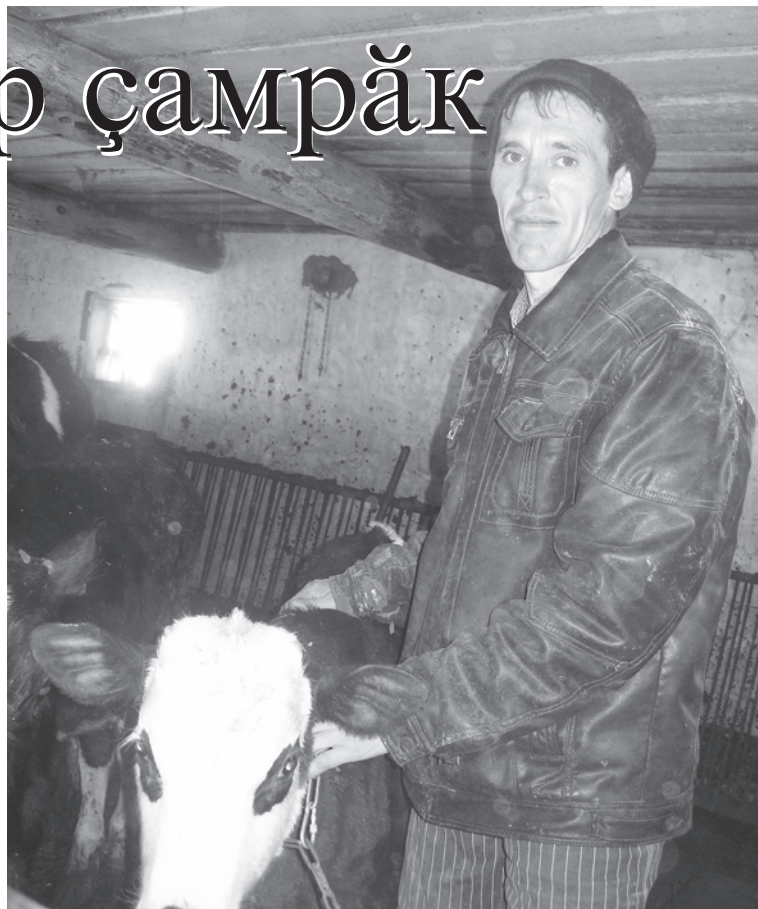
Маттур сӓмрӓк

Ялта хастар сӓмрӓксем пурри савӓнтарать. Акӓ Патӓрьел районӓнчи Тӓрмӓшра пурӓнакан Лев Семенов патшалӓх пулӓшӓвӓсӓрех фермер хушалӓхӓ йӓркелеме пултарнӓ. Паянхи кун унӓн картиш тулли выльӓх-чӓрлӓх: 20 яхӓн ӓне выльӓх, сӓк шутран вищӓшӓ – савӓнаканни, сысна, чӓх-чӓп.

«Кашни кунах патшалӓха 40-45 литр сӓт паратпӓр. Шел, вӓл кунсеренех йӓунелсе пырат. Халӓ ӓна пирӓн тӓрӓхра 16,5 тенкӓпе (1 литр) пустарасчӓ. Сӓтсӓр пушне ашран та тупӓш илетпӓр. Ялта выльӓх-чӓрлӓх тытмасан мӓн ӓслемелле?» – терӓ Лев Георгиевич.

Тӓрӓшуллӓ сын валли ӓс тупӓнсах пырат. Сӓмахран, вищӓ пӓртӓван Семеновсем – Рудольф, Лев тата Владислав – сӓмийсемпе пӓрле сулсеренех 3 гектар севок ситӓнтӓрещӓ. Унран та тупӓш илещӓ. Сӓк пахчӓсимӓс сӓмье бюджетне ӓстерме самӓях пулӓшат. Анчах пилӓк авмасӓр, вӓй хумасӓр тухӓс илме май суккине кашниех лайӓх ӓнланать.

Выльӓх апачӓ туса илме Семеновсен 50 гектар сӓр пур. Унта нумай сул ӓсекен курӓк, пахчӓсимӓс ситӓнтӓрещӓ. «Кавӓн выльӓхшӓн питӓ усӓллӓ. Савӓнна ӓна кашни

сулах ӓстеретпӓр. Унсӓр пушне кӓшман та. Унӓн вӓррине хамӓрах туса илетпӓр», – малалла сӓмахларӓ фермер. Техника тӓлӓшпе чӓрмав сук. Мӓн кирли – пурте пур. Кредитсӓрах алӓ савӓрма тӓрӓшат вӓл. Тенкӓ сӓмне тенкӓ хушса пӓр сул пӓр хатӓр-хӓтӓре туянат, тепӓр сул – теприне.

«Кунашкал пысӓк хушалӓха тытса пыма сӓмӓл мар пулӓ?» – кӓсӓклантӓм ӓпӓ. «Эпир хӓнӓхнӓ ӓслеме. Унсӓр пурӓ-

наймастпӓр. Ирхине 6 сехетрен пусласа кӓсхине 10-11 сехетчене ура сӓнче», – пулчӓ хурав.

Кил хуши хӓрарӓмӓ ӓнесене алӓпах савӓт. «Аппарат туянма ӓлкӓреймерӓр-им?» – ӓйтӓрам каллех. «Кунашкал мел ӓнене маститпа апратмасть», – терӓ Лев Семенов. Вӓл каланӓ тӓрӓх – аппарат сӓте пӓтӓмпех суса пӓтереймест. Савна май ӓне сӓлли шысӓт.

Пушмак пӓрусен витине кӓтӓмӓр. Улашкӓсем типӓ утта сӓвар тулли пӓтӓрещӓ. Чӓваш наци радиовӓ вӓсене юрӓ-кӓвӓпе савӓнтарать. Фермер каланӓ тӓрӓх – пушмаксем юрӓ итлеме кӓмӓллащӓ иккен. Ахальтен мар кунсеренех витере радио кӓрлет. ӓна пӓрусем сӓс мар, ӓнесем, сыснасем итлещӓ. Юрӓ-кӓвӓ выльӓхшӓн та чун сӓмми пулас. Ара, чӓрӓ чуншӓн вӓл – кӓмӓл сӓкленӓвӓ. Кил хуши те, выльӓх-чӓрлӓх те кӓвӓ-сӓмӓпе пурӓнать, аталанать.

Валентина ПЕТРОВА.
Автор сӓнӓкерчӓкӓсем.

◆ КОНКУРС

Патшалӓх пулӓшӓвӓпе – фермер хушалӓхӓ

«Агро-Инноваци» хысна унитарнӓ предпритийӓнчен халӓх татӓлма пӓлмест темелле. Пысӓк мар залри савра сӓтел хушшинче арсынсем хӓрсех темӓн сӓтсе явасчӓ. Сӓмрӓк фермерсем иккен. «Фермер ӓсне пуӓӓнакан» программӓна хутшӓнса патшалӓх пулӓшӓвне илещӓн. Конкурса тӓратма документсем тӓрӓслещӓ, бизнес-план хатӓрлещӓ. Паллах, кунта специалистсен пулӓшӓвӓсӓр йывӓртарӓх.

– 14 ӓне усратӓп, хушалӓха анлӓлатма грант илещӓн, – терӓ Комсомольски районӓнчи Альберт Низиров. – ӓмӓтшухӓш пысӓк, ӓна пурнӓса кӓртме укӓа ситсе пымасть.

– Республикара «Фермер ӓсне пуӓӓнакан» тата «Сӓмье ферми» программӓсене хутшӓнакансен йышӓ ӓссех пырат, – терӓ «Агро-Инноваци» унитарнӓ предпритийӓн пуслӓхӓ Николай Васильев. – Сӓк тапхӓрта пирӓн пулӓшупа вун-вун сын усӓ курчӓ. Юлашки вӓхӓтра специалист-

сем сакӓр района ситсе пулас фермерсемпе тӓлпулчӓс, программӓсем пирки ӓнлантарса пачӓс. Унитарнӓ предпритийӓнче те кашни кӓснӓрникунах вӓсене пухрӓмӓр. 300 сынна яхӓн пирӓн патӓрта пӓлӓвне ӓстерчӓ. Вӓсем валли пӓчӓк брошюра хатӓрлесе кӓлартӓмӓр. Унта фермер хушалӓхне йӓркелеме кирлӓ документсене, налук, ытти тӓлев пирки тӓплӓн, ӓнланмалла сырса кӓтартнӓ.

Фермерсем конкурса тӓратма документсене тӓрӓслеттерещӓ, пулӓшу ӓйтасчӓ. Лайӓх ӓслесе пыракан хушма хушалӓхсем наци проекчӓ хута кайнӓранпа фермера кузма тытӓнчӓс. Программӓсем вӓсемшӓн пысӓк пулӓшу пулчӓс темелле. Николай Васильев каланӓ тӓрӓх – сулсерен 50-60 фермер грант илме конкурса хутшӓнать. Кӓсӓл ЧР Ялхушалӓх министрствине «Фермер ӓсне пуӓӓнакан» программӓна хутшӓнма 200 яхӓн сын документсем тӓратнӓ. Сӓмье ферми

йӓркелеме 20 ытла фермер конкурса хутшӓнма кӓмӓл тунӓ.

ЧР Ялхушалӓх министрӓ Сергей Павлов сӓкна пӓлартӓр:

– Ятарлӓ программӓпа республикӓри фермер ӓсне пуӓӓнакансене пулӓшма 159 млн тенкӓ уйӓрнӓ. Вищӓ султа конкурспа 151 сын суйласа илнӓ, сав шутра пӓлтӓр – 54. Патшалӓх пулӓшӓвӓпе сӓк тапхӓрта фермерсем 70 трактор тата ытти техника туяннӓ. Иртнӓ сул вӓсем 150 млн тенкӓлӓх продукци туса илнӓ (2012 султа – 76,4 млн тенкӓ). Вӓсем тырӓ, пахчӓсимӓс ситӓнтӓрещӓ, выльӓх-чӓрлӓх ӓрчетещӓ. Усӓ куракан сӓр те 11,6 пин гектара ситнӓ. Программа ялта ӓс вырӓнӓсем тумашалупа тивӓстерме пулӓшат, вырӓнти бюджета налук кӓрет.

Министр сӓмахӓпе «Сӓмье ферми» программӓпа вищӓ султа 16 сын грант тивӓснӓ. 2012-2014 сулсенче вӓсем 676 пус мӓйракаллӓ шултра выльӓх туяннӓ,

сав шутра савӓнаканни – 447, техника паркне пуянлатнӓ. Грантпа усӓ курнӓ сӓмье фермисем иртнӓ сул 231,2 млн тенкӓлӓх тупӓш илнӓ. Усӓ куракан сӓр – 16,2 пин гектар. Сӓмье фермисенчи мӓйракаллӓ шултра выльӓх йышӓ 2757 пуса ситнӓ. Ялта пурӓнакан 53 сын ӓсе вырнаснӓ.

Пӓлтӓр Р. Санзяпов (Патӓрьел районӓ), В. Смирнов (Елчӓк районӓ), В. Никонов (Канаш районӓ) ӓне фермисене тӓпрен юсаса сӓнетнӓ. Ф.Хайрутдинов (Комсомольски районӓ), О. Хлюкин (Шӓмӓршӓ районӓ) фермерсем ӓне тытмалли сӓнӓ фермӓсем хута янӓ.

Кӓсӓл федераци бюджетӓнчен фермер ӓсне пуӓӓнакансене – 1,9 млрд, сӓмье фермине йӓркелеме 1,425 млрд тенкӓ уйӓрма пӓхнӓ. Республикӓран та хушса тӓленине шута илсен пулӓшу курӓмлӓ пулмалла.

Лариса НИКИТИНА.

Ентешлӧх уявӧсенче савӧнчӧс

Нумаях пулмасть Комсомольски тата Елчӧк ентешлӧхӧсен уявӧсем иртрӧс.

Каґалсен «Кӧтне» ентешлӧхне вунӧ сул ытла «Сӧрулмине мухтав» агрофирман никӧслевси Александр Капитонов ертсе пырать. Тӧрлӧ енлӧ аталаннӧ, пысӧк тавракурӧмлӧ специалист пурипте те пӧр чӧлхе тупма пӧлет. Ахальтен мар ӧнтӧ ентешлӧх уявне Комсомольски районӧнчи предприятисемпе хуґалӧхсен ертӧґисем, ӧсӧпе вӧрґӧ ветеранӧсем, пултарулӧх ушкӧнӧсем килсе ґитрӧс. Вӧсене район администрациӧн пуслӧхӧ Михаил Афанасьев, ЧР Патшалӧх Канашӧн социаллӧ политика тата наци ыйтӧвӧсен комитетӧн председателӧ Петр Краснов, ентешлӧх ертӧґи Александр Капитонов ӧшӧн саламларӧс.

Ытти районпа танлаштарсан, Комсомольски районӧнче кӧґал Литература султалакне кашни ял тӧрӧхӧнчех асра юлмалли мероприятисем иртерсе паллӧ тӧваґсӧ. Вӧсем ґинчен чӧваш халӧх писателӧ Денис Гордеев тӧплӧн каласа пачӧ. «Хыпар» Издательство сурчӧн» директорӧ-тӧп редакторӧ Валерий Туркай ґитес кӧркунне Вӧрманхӧрри Чурачӧкра чӧвашсен чи сумлӧ ґыравґисенчен пӧрне Куґма Турхана асӧнса пысӧк палӧк лартма хатӧрленни ґинчен каларӧ. Ку ӧсӧ «Кӧтне» ентешлӧх йӧркелӧ.

Кӧршӧллӧ Елчӧк районӧнчен те чӧваш литературин аталанӧвӧнче вышкайсӧр тарӧн йӧр хӧварнӧ ґыравґӧсемпе поэтсем тата тӧнчипе паллӧ ӧсчахсем тухнӧ. Шел, вӧсем пирки «Елчӧк ен» ентешлӧх уявӧнче питех асаилмерӧс.

Елчӧксем спорт ӧмӧртӧвӧсем ир-

ттернипе палӧрчӧс. Сӧмахран, 120 ытла шул ачи кире пуканӧ йӧтассипе ентешлӧх кубокӧшӧн ӧмӧртрӧ. Турнира уснӧ ґӧрте Тӧван ґӧршывӧн Аслӧ вӧрґин тата Афган вӧрґин ветеранӧсем те пулчӧс. ґавӧн пекех «Вилӧмсӧр полк» акци те иртрӧ. Вӧрґа хутшӧннӧ тӧванӧсен 50 ытла сӧнӧкерчӧкне ачасем илсе килнӧ.

Пӧтӧмӧшле командӧсен хушшинче кире пуканӧ йӧтса Елчӧк, Йӧпреґ, Шупашкар районӧсем мала тухрӧс, парнесем тивӧсрӧс.

ґӧнӧ Шупашкарти Олимп резервӧсен шулӧнче Елчӧк районӧн 7 команди футболла выляссипе ӧмӧртрӧ. Чӧваш Наци вулавӧшӧнче вара ґак тӧрӧхра суралса ӧснӧ предпринимательсем, ӧслӧ ґынсем бизнес-клуб йӧркелерӧс. Унта ґирӧм ытла ґын хутшӧнчӧ.

«Елчӧк ене» халиччен Чӧваш патшалӧх университетӧн проректорӧ Олег Викторов ертсе пынӧ. Ентешлӧх эстафетине вӧл паллӧ кӧрешӧґе Алексей Лапшина пачӧ.

Уява юрӧ-кӧвӧ те илемлетрӧ. Ара, ґак тӧрӧхра суралса ӧснӧ юрӧґсем сахал мар-ґке. ґамрӧксемпе пӧрлех сцена ґине 80 султи чӧваш шӧпчӧкӧ Иван Христофоров та тухрӧ, куракансене хӧйӧн пултарулӧхӧпе савӧнтарчӧ.

Петр СИДОРОВ.

Николай Порфирьев сӧнӧкерчӧс

АХ, АНЧАХ...

Спайс ӧґтан тупӧннӧ

ґак хӧрушӧ наркотик миґе ґын пурнӧґне татмарӧ-ши? Унччен ӧна ирӧклӧнех сутнипе ґамрӧксем хушшинче вӧл хӧвӧрт сарӧлчӧ. Унӧн сулне пӧлнӧ, сутма чарнӧ хыґґӧн лару-тӧру улшӧнчӧ темелле. ґапах хӧшӧ-пӧри хӧнӧхнӧ йӧларан ниепле те пӧрӧнасшӧн мар. Наркотик танатине ґакланнӧскерсем ыттисене те хӧйсем хыґґӧн туртаґсӧ.

Иртрӧ сулхи июнте полицейскисем ґӧнӧ Шупашкарта сулпа ӧрӧхтерсе пыракан машинӧна чарнӧ. Автомобиле тӧрӧсленӧ хыґґӧн унта 100 грамм спайс тупнӧ. 18 тата 19 сулсенчи икӧ каччӧ ӧна Хусанта палламан ґынсенчен туйнине пӧлтернӧ. Шупашкарта сутса укґа тума ӧмӧтленнӧ, анчах май килмен, капкӧна ґакланнӧ. Тӧпченӧ тӧрӧх ґакӧ тата палӧрнӧ: 18 султи каччӧ темиґе хут та спайс сутма хӧтланнӧ. Тӧп хулара вӧрттӧн вьрӧнсене пытара-пытара хунӧ, интернет урлӧ туйнма сӧннӧ. Право органӧн ӧсченӧсем ӧна ґийӧнчех туртса илнине пуяґ ӧмӧчӧ путланнӧ.

ӧсӧ тӧпчесе пӧтернӧ ӧнтӧ, пӧхса тухма суда ярса панӧ.

Ачине пӧвса вӧлернӧ

Ку инкек иртрӧ сул пулса иртрӧ. Вӧрнар районӧнчи 37 султи хӧрарӧм султалакри пепкине куртка кантрипе пӧвса вӧлернӧ.

2014 сулхи июльте хӧрарӧм султалакри ывалӧпе ашшӧ-амӧшӧн килне кайнӧ. ґуртра тахґанах пурӧнман. ӧна дача вьрӧнӧнче усӧ курнӧ. Унта амӧшӧ пӧчӧскерӧн пурнӧґне пӧр шелоґр татнӧ. Алӧка тул енчен питӧрнӧ те инкек вьрӧнӧнчен тухса утнӧ.

Мӧнукӧн виллине пахчара ӧслекен кукамӧшӧ асӧрханӧ. Ача кӧмине курсан ґурта кӧнӧ.

Хӧрарӧм преступлени вӧхӧтӧнче хӧй мӧн тунине те ӧнланманнине ґирӧплетнӧ тӧпчев. ґак хӧрушӧ ӧсӧ халӧ те ӧнланса ґитеймест-ха. Вӧл ӧс-пуґ енчен пӧтрашӧннине, ӧна ирӧкӧрлесе сыватмаллине палӧртнӧ.

«Пӧсланнӧ» хваттер

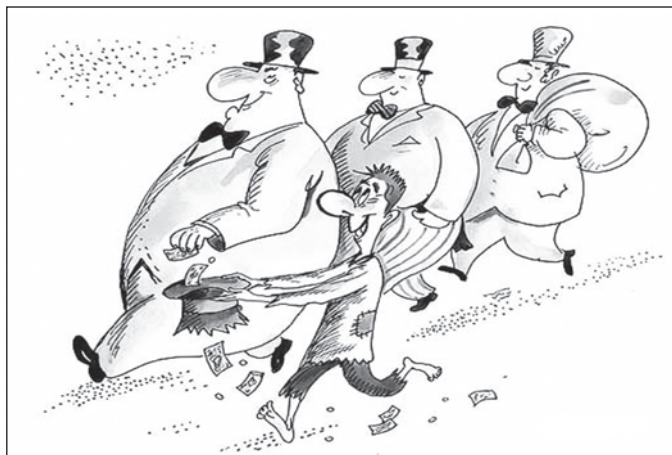
Кашниех хӧтлӧ, ирӧклӧ хваттерте пурӧнма ӧмӧтленет. Шел, нумайӧшӧшӧн вӧл ӧмӧтрех юлать. ӧна туйнма пурин те нухрат ґук ґав. Чӧн та, чухӧн ґемьесем валли социаллӧ ґурт-йӧр тума тытӧнни хваттерлӧ пулас шанӧґ сулатрӧ темелле. Шел, унта лекме пысӧк черете тӧмалла.

– Ан пӧшӧрханӧр, хваттер илме пулӧшӧп. Администрაციре ӧслекенсем манӧн юлташсем, – йӧпатнӧ хӧйхискерсене 32 султи арґын. – Черет мӧнле ґитнине сиссе юлаймӧр.

«Депутата» (ґапла паллаштарнӧ хӧйӧнпе ултавґӧ) мӧнле ӧненмӧн? Кирлӧ документсене те ґийӧнчех туса пама шантарнӧ. Паллах, ахаль мар, ӧсшӧн пысӧк укґа ыйтнӧ. ґынсем вӧл кам пулнине тӧрӧслемесӧрех укґа кӧларса панӧ.

ґапла майпа вӧсенчен 5 миллион тенкӧ сӧптӧрса илнӧ. Ултав ґиеле тухсан шар курнисем право органӧнчен пулӧшу ыйтнӧ. «Халӧх тарґи» 30 ґынна шӧнман пӧр ґине лартса яни паллӧ.

Л. АЛА.

Чӧваш чӧлхи кунӧ ячӧпе

Аслӧ вӧрентекен Иван Яковлевич Яковлев сулалнӧ кун Чӧваш чӧлхи кунне уявлани йӧлана кӧчӧ. ӧна 1992 султанпа паллӧ тӧватпӧр. Ку уяв мӧнпур район-хулара иртет, унсӧр пуґне республика тулашӧнче те.

Иртрӧ эрнере чӧлхемӧре сума сӧвакансем Шупашкарти Иван Яковлев скверне чылайӧн пуґтарӧнчӧс. Аслӧ вӧрентекенӧмӧрӧн палӧкӧ умне чечексем хучӧс. Уява пухӧннисене «Хыпар» Издательство сурчӧн» директорӧ-тӧп редакторӧ Валерий Туркай, ЧР вӧренӧ министрӧн ґумӧ Светлана Петрова, ґавӧн пекех ЧР культура министрствин пай пуслӧхӧ Сергей Казаков саламларӧс.

ґак кунах, апрелӧн 24-мӧшӧнче, Иван Яковлевичӧн сулалнӧ кӧтесӧнче – Тутарстанри Кӧнна Кушкӧнче – ял уявӧ пулнӧ.

Чӧваш чӧлхи кунӧ умӧн республикӧра Пӧрлехи диктант иртрӧ. ӧна кӧґалхипе виґґӧмӧш хут йӧркеленӧ. Диктанта мӧнпур хулапа ялта пурӧнанак чӧваш ґырма пултарнӧ. Унта пӧтӧмӧшле 5000-е яхӧн ґын хутшӧннӧ. Диктант валли Леонид Маяксен хӧйлавлӧн ґыпӧкне суыласа илнӧ.

Ырӧ тума васкар

Вӧрнар тӧрӧхӧнчи ентешсем «Ачалӧх ячӧпе, ачалӧхшӧн» ыркӧмӧллӧх акцине хастар хутшӧнаґсӧ. Иртрӧ сул марафон пухмачне вӧсем 488,5 пин тенкӧпе пуяллатнӧ. Пухӧннӧ укґана нумай ачаллӧ, сахал тупӧшлӧ ґемьери ачасене вӧри апатпа тивӧґтерме янӧ.

Сӧваплӧ ґак ӧсӧ асӧннӧ тӧрӧхра сулсеренех ытларах ґын явӧґать. Предпринимательсем, предпряти-организаци ӧсченӧсем, пенсионерсем, студентсем, уйрӧм ґынсем маттур пулни палӧрать. Район администраци ӧсченӧсем те айкинче юлмаґсӧ. Ку тӧлӧшпе кӧґал та хастарлӧх кӧтартнӧ вӧсем.

Ыркӧмӧллӧх марафонне кашни ґын хутшӧнма пултарать.

Валентина МАКСИМОВА.

Яла аталантарма

Ялта ӧслесе пурӧнанаксен, ґав шутра ґамрӧк ґемьесен те, ґурт-йӧр условийӧсене лайӧхлатма, социаллӧ тата инженери инфраструктурине аталантарма федерацирен Чӧваш Ене 125 млн тенкӧ уйрма палӧртнӧ. ӧна 2014-2017 сулсенче тата палӧртнӧ 2020 сулчченхи тапхӧрта «Ял территории аталантарасси» программӧпа килӧшӧллӧн уйӧрӧс.

Ялта ӧслесе пурӧнанаксен ґурт-йӧр условийӧсене лайӧхлатма (ґав шутра ґамрӧк ґемьесен те) – 87 млн, социаллӧ тата инженери инфраструктурине аталантарма 37,08 млн тенкӧ тӧакланӧ.

Ялхуґалӧх ґыравӧ иртӧ

2016 сулхи июлӧн 1-мӧшӧнчен пулса августӧн 15-мӧшӧнчен, аякра вьрӧнґнӧ территориясенче сентябрӧн 15-мӧшӧнчен пулса ноябрӧн 15-мӧшӧнчен Пӧтӧм Раґґейри ялхуґалӧх ґыравӧ иртрелле.

РФ Ялхуґалӧх министрствин, Росстат тата профиллӧ ведомствӧсен представителӧсем каланӧ тӧрӧх – ґырав кӧтартӧвӧсем ґӧршыври агропромышленноґ комплексне пулӧшассине йӧркелесе тӧма кирлӧ. Ялхуґалӧх ґыравӧ юлашки хут 2006 султа иртрӧ. Унтанпа лару-тӧру палӧрмаллах улшӧннӧ. ґыравӧн ґӧнӧ кӧтартӧвӧсем ӧна тӧрӧс хаклама пулӧшӧс.

Лариса НИКИТИНА.

СЭНТЕРУ: 70 СУЛ

Григорий Васильевич Моклаков – композитор, баянист, Чăваш Республикн Композиторёсен ассоциацийён членё. Иртнё ёмёрён 70-мёш сүлёсенче чăваш тёнчинче унăн ятне пёлмен-илтмен сын та пулман пулэ.

Уйрăмах Василий Алентей саввипе въл кевёлёнэ "Лена партизанка" юрă таташах янăратчэ.
... Виличчен пурпёрех Лена тупрэ вай-хал. Ак сёкленчэ пёртен-пёр гранат. Партизанкăн юлать вăхăт питэ сахал, Хай савах ташмана аркатать.

Систёпе ялёнче ўснэ Лена, Ленук. Сёршыва въл юратнă чунтан. Тăван халăх апа нихăсан манас сук, Паттар Лена умра пек ялан. Сăвăс сăмахёсемпе хурлăхлă кевэ чёрёлэхэ кирек камăн кушне шывлантаратчэ: "Лена сарăк хёр сес. Курмалли ун нумай. Пурнăс хаклă пире кашнинех..."

Сёр юрă ытла кевёлёнэ Григорий Васильевич. Вёсем Мускавра, Киевра, Волгоградра, Прагăра пичетленсе тухнă. Хёрёхе яхăн юрă Чăвашрадио фондёнче упранать. Халăх хушшинче "Манас сук", "Вилёмсёрлэх", "Салтак арăмё", "Никита Зарубин", "Чикёре" тата ытти юрăсем анлă сарăлнăччэ.

Пулас композитор 1928 сүлхи августăн 5-мёшёнче Върмар районёнчи Кавал ялёнче хресчен кил-йышёнче суралнă. Кăвар чёреллэ сăвăс Сеспел Мишши сăвва кёртнэ Кавал ялёпе Григорий Моклаков паян кун та мухтанать, манасланса пурăнать. Кам-кам суралса пурнăс сүлэ сине тухман-ши кунтан? Михаил Юрьев драматург, Дмитрий Исаева (Авраль) Виктор Рзай писательсем, ялху-салах производствин паллă ертўси, Социализмла Ёс Геройё Василий Степанов, ятлă-сумлă юристсем Василий Долговпа Петр Пряников, Николай Садюков художник, паллă асчахсем, спортсменсем...

Вăрçăччен

Сўллэ, хитре сән-питлэ, хура кăтра сўслэ Гриша Моклаков ялти сарăксен пётэм ёс-хёлне, ваййисене пусараканэ пулнă. Шкулта апа вожатый, хёрлэ кётес пуслăхэ, учком председателэ пулма суйланă. Стена хаçачёпе "Серёпе" журнал кăларса тăнă. Вунă сүлта сăпата тума вёрённэ. Пасарта пёр машарне 1,5-2 тенкёпе сутнă. Пуханнă укципе укълчари амартура чупса, сўллешне, тёршшённе сиксе мала тухнă сёнтерўсёсене парнесем парса хавхалантарнă.

"Кăтра Гриша" (апа сăпла чённэ) пёр ёсрен те пăранман. Ялти хут пёлмен ватасене вулама, алă пусма вёрентнэ. Клубри спектакльсенче вылянă, сўлталак тёршшённе спорт амартăвёсем йёркеленэ. Хай те ПВХО, ГСО, ГТО, "Ворошиловский стрелок" значоксене илме тивёснэ. Турник сиче туртанассипе, шывра ишессипе тата чамассипе апа ситекенни пулман. Вёрёнўрен пушансан колхозра ёсленэ. Атъл леш ёнчен стройматериал туртарма хутшаннă. Лашасене юратнă, юлташёсемпе каçсерен выртмана сўренэ.

Вăтам школ пётерсен 1940 сүлхи сентябрьте Гриша Моклаков Хусанти финанспа экономика институтёнче вёрённе пуслать. Вёрёнўре пурте йёркеллэ, анча аслă школта вёрённешён укса тўлесси сарăк пуса ватать. Килёнчен пулăшаймаççэ. Станцара вакунсем пушатать, пёр уйăх пристаньте грузчикре ёслени студент пурнăсене сылантараймасть. Сăпла сывпуллашать Кавал каччи экономист пулас шухăшпа. Яла таврăнма та намăспанать, ёс шыраса Мускава сүл тытать.

Сёршывăн шёкёр хулинче пур сёрте те ёс алли кирлэ-мён. Гриша Моклаков "Мостелефонстрой" треста вырнаçать, общежитире пурăнма пуслать. Кунта та чăвашсем

йышлă, сывăх туссем тупать. Мён тери ырă ентешсемпе тёл пулма, пёрле пурăнма! Сёнэ ёс тин сес ханăхса ситнэччэ – ёсле те ёсле ёнтэ. Сук сав, тăван сёршыва нимёс фашисчёсем сёмсёррён вăрçапа тапăнса кёрёççэ. Чăтаймасть сарăк чёре! Въл хулари сар комиссариатне васкать, хай ирёкёпе фронта асатма ыйтать. Анча апа сүл ситменнипе сара илмёççэ, тăван ялне таврăнма сёнеççэ.

Вăрçă сүлёсенче

Сур сүл сес ёслесе пурăнать Гриша Кавалта. Сав вăхăтра колхоз председателэ те

таташах ырлать, ял советёнче те мухтаççэ. 1942 сүлхи март уйăхёнче апа Върмар районёнчи сар комиссариатне васкаварлăн чёнсе илсёççэ. Сывă пул, атте-анне, сывă пул, ял-йыш!

Салтак сүлэ апа Мускав сывăхёнчи Раменск хулине илсе ситерет. Тёреклэ сан-сүрăмлă качча 5-мёш сывлăш десант сар корпусён разведка ротине яраççэ. Десантниксем парашютпа сикме ханăхасçэ, тёрлэ хёспашалпа пеме вёренеççэ. Саврăнăсүллă чăваш каччи вёрёнўре пур ёнёпе те палăрать. Въл паян тесен паян хёрў сарăсăва кёме хатёр. Анча десантниксен корпусене Мускав сывăхёнчи юнлă сарăсусене хутшантармаççэ. Унтан стрелоксен 39-мёш гварди дивизийё туса хураççэ те хăварт Сталинград ёнелле асатасçэ.

1942 сүлхи август уйăхён малтанхи кунёсенче дивизи Дон юханшывён сылтăм сьранёнче чарăнать, окопсем чавса, фашистсене кётсе илме хатёрленет. Приказ паллă: "Сталинград – хăрушлăхра. Каялла пёр утам та чакмастпăр!" Сăпăсу хыçсăн сарăсу. Вут-хём, шăршлă тётэм. Юн. Сывлăшра сине-синех хура хёреслэ самолетсем явăнкаласçэ. Сесенхир анлăшёпе танксен кёрлевэ халхана сурать. Разведчиксем ик-виçё каç куç хупмасар сүлăмлă тамăкра ашталанаççэ. Кавал каччи пёр танка вут хыптарать. Нимёс салтакёсемпе куçа-куçан тарса сарăсать. Сапах та ташман техника ёнёпе чылай вайлăрах. Августăн 15-мёшёнче 39-мёш дивизи полкёсене Дон урлă каялла чакма приказ параççэ.

Каялла чакасси кашни салтак чёрине суранлатать. Ташман татти-сыписёр персе тăрать. Снарядсемпе пулясем ўкнипе сиксе вёрет юпа хёрелнэ Дон шывё. Самолетсем пёр вёçём умлăн-хыслăн вёссе пулеметпа переççэ. Юханшыв урлă каçнă чух дивизи пысăк сүхату тўсет. Григорий Моклаков та аллине амантать. Сапах въл юлташёсене сулахай сьрана тухма пулăшать. Сьранта хай тўрех пулемет тытма хыпаланать...

1942 сүлхи сентябрён 5-мёшёнче Кавал каччи юлашки сарăсăва кёрет. Каç пулттипе дивизи контрнаступление хатёрленме тытăнать. Григорий Моклаков ертсе пыракан разведчиксен ушкăнне умри ташманан туписемпе пулемечёсем асарах вырнаçнине палартма приказ параççэ. Разведка – сарăсакан саран куçёпе халхи. Хăварт, асарханса шăваççэ вилём шăтăкё патне. Умра –

ташманан малти линийё. Апа разведчиксем кантар сүтипех палартса хунă. Ракета хыçсăн ракета сүтатса хăпарать каçхи тўпене. Приказа пурнăслама Моклаков ушкăнён окопсем умёнче, автоматсемпе вайлăн персе, атакана сёкленмелле...

Акă, кётнэ самант! "Ур-ра! Атакана!" – янăрать Моклаков сасси. Ташман тупасемпе, минометсемпе, пулеметсемпе харăс-харăс пеме пуслать. Разведчиксен тепёр ушкăнэ, Моклаков ушкăнэ хыçёнче вырнаçнăскер, ташман астан мёнле хёспашалпа персе танине палартать, вёсех ўкерсе илет.

Григорий Моклаков: «Юрăпа эп пурнăс юратрăм...»

Пирён артиллеристсем валли те сүл усалать.

Атакана сёкленнэ Кавал каччи миçе утам тунă-ши – астумасть: тивёсе, мён хушнине пурнăсланă. Ку – паттарлăх!

Сурăлкан пуля кёсён командир аллинчи автомата сарăнать, вётё-вётё тимёр татăкёсем чăл-пар саланаççэ те пичёпе майне тăрăнаççэ, икё куçне сунтарса яраççэ. Юлташёсем апа вут-сүлăм айёнчен аран-аран сёкпесе тухасçэ...

Пензари госпитальте тана кёрет вунтăх-хартти сём суккăр салтак. Унтан унăн куçёсемшён Свердловскри врачсем кёрешсёççэ. Усси сук. Пач тёттём пурнăс. Сүтă кун тёлёкре те тёлленмест. Сапах та палатасенче ашă чунлă сынсем выртаççэ. Госпитальти педагог-баянист Гена Шамин унран уйрăлма пёлмест. Юнашар ларать те чуна хускатакан кевёсем калама пуслать, юрă тăсса ярать. Чăваш каччи пётэм инкеке манать, хай те сисмест, чунёпе кевё-сёмё тёнчине кёрсе каять. Сак тапхăрта въл юрăкёвэ унăн пурнăсёнче чи сывăх юлташэ пуласса ёненме тытăнать. Госпитальтех куç курманнисене вулама-сырма вёрентекен Брайль тытамёпе паллашать, ятарлă трафаретпа вулама та, сырма та ханăхать. Сăпла въл пурнăс: катăк телёе те сук телейрен самайрах.

Госпитальсенче таватă уйăх выртать ёнтэ сирёме пуснă каччă. Пурнăсёнчи кашни утамне асаилнэ, вёсех чунё витёр кăларнă. Сапах та фронта чухне никаман та пёр сыру илмен въл, унăн сьрăвёсем те тăван ялне ситеймен. Салтак сьрăвёсем – чуна сўсентерекен хыпарсем – сүхалнă. Свердловскри госпитальте въл тăван Кавалтан умлăн-хыслăн сырусем илсе тăрать. Хай хушнă пекех вёсене пурте вырăсла сыраççэ. Палатара пёрле выртакансем сырусене апа кашни кун тенё пекех вуласа параççэ.

Фронта асатса янă савнă хёрё Вера апа нихсан та пăрахас сукки сичен шантарать. Колхоз председателэ Иван Николаевич Туртушов тăван яла, ашшэ-амăшён килне хăвартрах таврăнма сунать, ял-йышпа яланах пулăшма хатёрри сичен хыпарлать. Сирёп сунат хушаççэ сырусем.

1943 сүлхи январь варринче Григорий Моклакова врач комиссийё тёрёслет, вăрçан пёрремёш ушкăнри инваличэ тесе йышанать. Саван пекех апа вăрçă инваличёсен ятарлă интернатне кайса пурăнма

сёнеççэ.

Нимёнле интерната та кайма килёшмест инвалид-салтак, Хусан сывăхёнчи Върмар станцине асатса яма ыйтать. Икё-виçё кунтан икё куçне хура хăю сьхнăскер хайне киле лёссе яраканпа пёрле чукун сүл станцине васкать.

Киле, киле-киле! Кевёллэн тăкăртатаççэ вакун куçтармисем. Чёре хăвартрах та хытăнрах тапать. Вăхăчёпе тунсăх пуслать. Шухăшсем – кўлери кимёсем пек. Иртеççэ те иртеççэ. Гриша курмасан та чёрипе туять: чăваш сёрёпе пыраççэ. Акă вакунпа вырăс

сыннисем кёшёлтетсе утаççэ. "Урмар, урмар", – мăкăртатаççэ тата. "Вăрă мар, вăрă мар", – чёвёлтетсёçчэ чăваш хёрёсем.

Кёрлет, шавлать Върмар станцийё. Кавал пасарё тейён. Карта сүмёнче сүна кўлнэ лашасем речёпе тăраççэ. "Эх-эй, Кавалсем сук-и? Тăвансем, Кавалсем!" – чаранса тăрсах кăшкăрать Моклаков.

– Чайнăйне кёрсе ыйтăр-ха, – сёнеççэ апа хёрарăмсем.

Мён тери сепёсчён чуна сиплет чăваш чёлхи!

Чайнăйра лăк тулли халăх. "Тăвансем, Кавалсем пур-и?" – малтанхинчен чылай хăюллăраххăн кăшкăрать хайхискер. Юнашар сётел хушшинченех чей ёссе ларакан виçё хёр сёкленсёççэ: "Гриша пичче, эсир-и ку? Сăтрасте. Эпир элеватора тырă турттарса килтёмёр. Счас каятпăр..."

Сав каç Кавал колхозёнчи хуçалăх ёсёсемшён яваллă Василий Моклаков патне халăх йышлăн пуханнă. Тăванёсем, кўршисем, ял совечёпе колхоз пуслăхёсем. Пурте шăппан калаçасçэ. Вёри куçсүлте чуна ыраттаракан хуйхă хуçаланать пўртре. Вăрçă пурне те чăтма сук хытă лутарканăмён, сёклемёпе хурлăх тиесе лартнă ял сынни сине. "Йёри-тавра сёр йăтайми тертасап пулсан та чăтатпăр, хаклă ял-йыш, – сăмах илнэ Гриша. – Эпир сёнтеретпёр. Юлашки хыпарсем те пирён сарсем чаплă сёнтерў туни сичен калаççэ..."

Калаçу сыпăнса кайнă вара. Ял сыннисем вăрçари, уйрăмах Сталинград сывăхёнчи сарăсусем сичен тёллэн ыйтса пёлнэ. Сүл сиче ывăннине пăхмасар тул сүтăличен кёрекере ларнă Моклаков Василий ывăлэ. Колхоз пуслăхэ уйрăмах салтак чёрине витерекен сăмахсем каланă. "Питё сарăкпа инвалид пулса таврăнтан. Пенси параççэ-ха ёнтэ. Сана патшалăх та, колхоз та пăрахмасть. Мён кирлэ – тўрех правленине пыр, ан вăтан. Пулăшатпăр. Сан пирки эпир нумай шухăшланă. Ачаран сана пёлетпёр-сёке. Халэ пысăк ёс шанса паратпăр. Эсё апа тавсăрса та илейместён пулэ. Пирён ялти клубра пуслăх сук. Сак ыйтупа пусна саварттар-ха", – хулпуссичен сарса илнэ апа Иван Туртушов.

Яла таврăнсан виçё кунранах Григорий Моклаков Кавалти клуба ёсё тухать. Апа кулленхи ёсре пулăшма ялти школта 8-мёш класра вёренекен Василий Долгова уйăрса

← 4-меш стр.

паращё. Чи малтан иккешё клубри кәмакана вутә хутса ашәтащё. Ял сыннисем пулашнипе урайне суса тасатащё. Григорий Васильевич сцена синчи сәтел-пукана, залри саксене аллипе хыпашласа тәрәслесе тухать. Ёслеме вырән пур, анчах мәнрен пусламалла? Ку ыйтупа шулти учительсемпе, ял советәнче ёслекенсемпе канашлать. Чән та, кашниех концертсемпе тёлпулусем ирттерме, спектакльсем лартма, стена хаҗачё кәларса тәма сөнү парать.

Клуб пусләхё ял-йыша фронтри ёссем синчен пёлтерсе тәрассине малти вырәна лартать. Шанчәклә пулашуҗипе Василий Долговпа икёвищё хутчен Вәрмара җитсе килеҗсё, тёрлө кантурсенче пулса клуб валли радиоприемник туянаҗсё. Ял сыннисем хыпарсем итлеме клуба сул хываҗсё. Фронтсенчи улшәнүсем синчен Совинформбюро пёлтернине Василий Долгов түрех сырса илет. Листовкәсем туса бригадәсемпе фермәсене валеҗсё парать. Вәрҗәран аманса таврәннә салтаксем час-часах ял-йышпа тёл пулаҗсё. Совет Җарән хәюләхёпе паттәрләхё синчен каласа паращё. Клубра ёслекенсем пусарнипе фронтвиксем валли ашә тумтир, алсиш-нуски, махорка пустарса асатаҗсё.

Драма кружокё сөнё спектакльсемпе концертсем лартать. Япти аста вайяҗсә Геннадий Исаев баянне тәсса ярать, Демьян Кудрявцев сёрме купәс калать. Кёслеҗё те, питлөх сапакан та пур. Концертсемпе, спектакльсемпе кёршөри ялсене те сүреҗсё.

Пусару хыҗсән пусару тават Григорий Васильевич. Пётём районёпе сарәлать Кавал клубён ертүҗин ыра ячё. Клуб сүмөнче вәл пулашу касси уҗать. Җакә япти пөччен ватәсемшён, инвалидсемшён чән-чән җәләнәҗ сәлкүҗё пулнә.

Җак сулхине сулла Кавал сыннисем сине пысәк инкөк йәтәнса анать. Уй-хирти пиҗсе ситнө тырра шултра пәр сапса каять. Турәҗәм, камран сәкәр ыйтмалла? Колхоз сука юлнә. Ялта пурнәҗланә ёҗсемшён МТСа 500 центнер тырә памалла. Паянах тўлемелле! Пысәк парәма тепёр сула хәварас е каҗарттарас ыйтупа колхоз ертүҗисем Шупашкара сёр хут та хутланә – усси сук. "Пире Мускав сөҗ сәлса хәварать. Пысәк пусләхсем патне каймалла, Кавал сыннисен нуши-терчө синчен каласа кәтартмалла, – сөнөт Григорий Васильевич. – Аңланёҗ, пулашу ситё".

Колхоз председателё Иван Туртушов аңа ыталаса илнө. Правлени членёсем те унән сөнөвөҗе килөшнө. Мускава вара хайён икё сыпәкри пиччөшөҗе Григорий Макаровпа пёрле кәларса янә.

1943 сулхи октябрөн 10-мөшөнче Григорий Васильевича СССР ялхуҗаләх енёпе ёслекен халәх комиссарё Андрей Андреев йышәннә. Вёри чөй ёҗнө май колхоз нуши-терчө синчен тёллөн каласа панә аңа куҗсәр салтак. Андрей Андреевич хресченсен инкөкне шута илнө. Колхоза 500 центнер тырә парассинчен хәтарма хушать.

Савәнәҗлә хыпарпа таврәнәтә таван Кавала Григорий Васильевич. Ырә ёҗшөн колхоз правленийё аңа баян парнелет. Шулта вёреннө чухне хуткупәс калама пёлнөскер аңа чи хаклә парне вырәнне йышәннә.

Вәрҗә хыҗсән

Нихәҗан нимёнле виҗеҗе те виҗме сук, хаклә хакпа – миллион-миллион сыннән пурнәҗне (чи хастарлә, чи хәюллә, чи вайипитти сынсен пурнәҗне) татса ситрө таватә сула яхән кётнө Җөңтерё кунө.

1946 сулхи май вёҗөнче Григорий Моклаков хайён пулашуҗипе Василий Долговпа Мускав сывәхөнчи Загорск хулинчи вәрҗәра сукәрланнә инвалидсен музыка шулне вёренме кёме каять. Виҗё кунта пётём экзаменсене аңәҗлә тытат. Йышәнү комиссийё унән баян калас асталәхё пысәк пулнине паләртат.

Вәрмара таврәннә чухне вёсем сар сыннисен вакунне лараҗсё. Җамрәк Василий сүрәмё хыҗёнче баян сакәнса тәнине курсан салтаксем канәҗа сүхатаҗсё. Ну, мөн? Тархасшән! Баян пёрмисем тәсәлса сарәлсәссән, пётём чуна кисретенен кёвөсөҗе мәнәраса кайсан тәпәртик-тәпәртик тавакан урисене чараймасәр вакун тәршөҗе ташә картина чәвашпа пёрле вырәсө, грузинё, сармәсё сикесике тухса тәчөҗ. Акә аҗта чәваш кёввин асамлә хәвачё? Пәх-ха, чуна пёрре кәтәклать, тепре ләплантарать, тәрәс-тәрәс сиктерет, ура хуҗса ташлаттарать, аләсене хәләплантарать...

Герман ЖЕЛТУХИН.

Халё баян Моклаковән уйрәлми тусё ёнтө. Таватә сул Загорскри музыка шул-интернатёнче вёренет. Пур енчен те тивөҗлө пёлү илет. Брайль тытәмөҗе мәкәльсене пурнеҗе хыпаласа нотәсем вулать. Диплом илсен Вәрмар районөнчи Культура сүрчөн инструкторёнче ёслеме пусласан мөн тери пысәк хавхаланупа туртат баянне. Поселокри темиҗе предприятие учрежденире хор коллективёсене ертсе пырать. Акатуйра темиҗе сёр сынран тәракан хор пултаруләхё пётём халәха савәнтарат.

Вәрмарта ёслөнө чухне 1956 султа Григорий Васильевич хайён пирвайхи юррисене кёвөлет. Мөн тери йывәр та кәтәс ёҗ! Кёввине, унән паллисене мәкәльсеме туса чиперех сүрать-ха. Аңа баянпа каласа юрласа кирек кама тёлөнтөрме те темех мар. Чуна пырса тивекен, тыткәнлакан, куҗсул кәларакан сөмөсем те уҗамлән юхаҗсё сәвәпа кёвө пёрлөхөнче. Җакытарайми пуялнәха хәвәртрах юрәҗ патне ситермелле-сөке. Кёвө нота тетрәчө сине куҗарттарса сүрмалла. Җак ёҗре аңа нумай сул хушши музыка енёпе пёлү илнө ентөшөҗем, уйрәмах Геннадий Максимов, Иван Сергеев, Веналий Егоров, Николай Артюков, таван ывәлө Владимир пулшәса пыраҗсө...

"Григорий Моклаков музыка халәх кёвви пек илемлө янәрәт, – хак панәччө унән пултаруләхне Чәваш Республикин Композиторёсен ассоциацийён ертүҗи Николай Зимин музыковед. – Унән юррисенче чәваш туйәмё яр уҗсән паләрса тарат. Вёсене итлөсен эпир чи малтан автор патристикәна, аптраманләха кәмәлланине түрех туятпәр".

– Манән пурнәҗра икё фронт пулчө, – асаилнөччө Григорий Васильевич 1991 султа, пенсие тухсан. – Юнашар ялан шанчәклә юлташсем пулнә. Пёрремөшөнче – Таван сёршывән Аслә вәрҗинче – уйәх ытларах анчах пултәм. Җав хушәра курманнине куртәм, илтменнине илтрөм, пёлменнине пёлтөм. Вут-суләм айёнче хурҗә танксем пёр-пёрне пырса тәрәнса гусеницәсене вәтәрса татни мөн тери шәвшав сөклетчө. Металл чәтаймасть! Пёлтөм: ахаль салтакпа офицер чөри тусет. Юнлә Дон... Сывәхри салтак пуҗне пәрса вәрттән сәхсәхатчө. Җакәнәтә ёмөрёҗе асап тусме инвалид пулса юлтәм.

Иккөмөш фронт культура ёҗө пулчө. Сүр ёмөре яхән пётём чуна патәм. Камни кунах таван халәх хушшинче ирттертөм, хак пекех инкөк тусисем патне васкарәм. Вёсен кәмәлне ашә сәмахпа сөклемө, хуйхи-суйхинө пусарма, юрә-көвөҗе савәнтарма тәрәшрәм. Валентин Урташ пек каласан "юрәпа эп пурнәҗа юратрәм, юрәпа суралтәм сөнөрен, юрәпа эп әрәскал шәратрәм, юрәпа ирттерпө ёмөре..." Пурәнәс килет!

Фронтран 1-мөш ушкәнри инвалид пулса таврәннә хыҗсән хөрөх сәкәр сул ытти сынпа танах вай хурса ёслөнө. Вәл 1962-1966 сулсенче Раҗсөйри Куҗ курманнисен обществин Канашри предпрятийён директорён заместителё, 1966-1991 сулсенче Шупашкарти вёрентүҗе производство предпрятийён Культура сүрчөн илемлөх ертүҗи, директорё пулать, тёл предпряти директорён заместителөнче ёҗлет, хаҗат кәларса тарат. Григорий Васильевич ертсе пыракан Шупашкарти предпряти хорё миҗе хутчен лауреат ятне тивөҗсмен пулө? Районсенче мөн чухлө концерт кәтартман-ши? Җав тери аслә чөреллө сын Кавал чәвашё. Мөн тери пёлүшөн сунатчө тата! Утмәл сичө султа Чәваш журналисчөсен союзё сүмөнчи обществәлла корреспондентсен халәх университетёнчен вёренсе тухрө...

Ирөксөҗөх шухәшлатән: канәҗа пёлнө-ши вәл хәҗан та пулин? Сук пуль. Унән юррисем Таван сёршывән Аслә вәрҗин паттәрөсемпе ентөшөҗене мухтаҗсө. Пилөк орденлә, Совет Союзён 35 Героине ситөнтөрнө 39-мөш дивизи гвардееҗсөсене халәланә "39 гвардейская стрелковая дивизия", "62 армия идет", "Песня бойцов 62 армии" юрәсем итлөкөнсен чөрисене кисрентерөҗсө. Чәннипех те аслә чөре куҗ курман салтакән! Хәюләхпа паттәрләхшән аңа Хөрлө Ялав, 1 тата 2 степенө Таван сёршывән Аслә вәрҗин орденөсемпе наградаланә. Җавән пекех "РФ культуран тава тивөҗлө ёҗченө", "Чәваш АССР культуран тава тивөҗлө ёҗченө" хисеплө ятсем, "Отличник ВОС", "За заслуги перед ВОС" пәләсем, Чәваш АССР Аслә Канашөн Хисеп грамоти парса чысланә, унән ятне Чәваш Республикин Культура министрствин, Раҗсөйри Куҗ курманнисен обществин, унән Чәваш Енри правленийён тата Шупашкарти предпрятийён Хисеп кёнекисене кёртнө.

Асәну паркө

Канаш районөнчи Җөнө Шелттеми библиотекәран халәх татәлма пёлмөст. Кёнеке-хаҗат вулама сүреҗсө, тёрлө мөропрятие хутшәнаҗсө.

– Кәҗал пирөн ларса канма та вәхәт сук: Җөңтерё кунө, Литература султалакө тата ытти те, – каласа парать Таисия Иванова библиотекәр. – Кашнине асра юлмалла ирттерсе ярасшән, мөропрятисене ялйыша явәҗтарасшән.

Аслә Җөңтерөвөн 70 сулхи юбилейне тивөҗлипе кётсе илме хәтөрленөҗсө Шелттеми. Пёлтөр Культура сүрчөҗе юнашарах парк тунә. Уйәрнә лаптәкра иртнө кёркунне 50 симөс чәрәш лартса хәварнә. Вәрҗа хутшәннисене асәна сөнө пәләк туса лартнә. Парк йөркөлеме ку тәрәхран тухнә Николай Николаев пайтаҗ нумай пулашнине паләртәҗсө сынсем. Сывәх вәхәтра, Җөңтерё кунөнче, аңа уҗсө.

Вәрҗа хутшәннә Шелттеми тәрәхөнчи сынсемпе паллаштаракан стенда библиотекәра йөркөлөнө. Унта вёсен сәнүкерчөкөсене вырнаҗтарнә.

– Республикәри «Асәну кёнеки» тата хамәр енчи «Канаш районөн Асәну кёнеки» кәларәмсемпе ёҗслөрөмө. Вёсенче паләртнә тәрәх Көҗөн Шелт-

тем ял тәрәхөнчи пилөк ялтан 350 сын вәрҗа тухса кайнә. Эпир сав списокка тепёр хут төпчөрөмө. Җар комиссариатёнчи, архиври документсемпе паллашнә хыҗсән список татах вәрәмланчө. Пирөн тәрәхран фашистсене хирөҗ 529 сын сәпәҗни паләртчө. Вёсен хушамәҗсөсене сөнө паләк умөнчи гранит сине сырса хурөҗ. Унсәр пуҗне ветерансен 200 сәнүкерчөкне пустартәмә. Шел, вәл вәхәтра сән үкерөнсөх кайманнипе, сәмрәк әру хаклә пурләха, аслисен докуменчөсене, сәнүкерчөкөсене упраманнипе, тупма йывәр. Документсемпе сырусенчен альбом йөркөлөрөмө. Вәл хаклә материалсемпе пуянлансах пырать, – терө Таисия Васильевна.

Шелттеми тәрәхөнчен сөмий-сөмийө фронт тухса кайнә. Акә Җөнө Шелттеми Захаровсем сиччөн алла пәшал тытнә. Җав шутра пиллөкөшөн пурнәҗсө вәрҗа хирөнчөх татәлнә.

– Вөсем нихәҗан та пирөн асәман тухмөҗ. Хамәр паттәрөсемпе, Җөңтерөҗе сывхартассишөн кун-сулне шеллемен сынсемпе мухтанатпәр, мәнәҗланатпәр, – теҗсө кунта. – Вәрҗа хутшәннә пёр сын та ятсәр сукхалмө.

Лариса НИКИТИНА.
Автор сәнүкерчөкө.

Манән пичче – танкист

Таван сёршывән Аслә вәрҗине кашни сөмьренөх хутшәннә. Манән пичче те тәшмана хирөҗ сәпәҗма тухса кайнә. Вәрҗәран таврәнсан вут-суләм витөр утса тухнә кун-сулне час-часах асаилөчө.

Леонид Михайлович Михайлов 1925 сулхи апрелөн 17-мөшөнче Калинин районөнчи (халө – Вәрнар) Уйкас Явәшра суралса уснө. Җичө класс пётерсен колхозра вай хунә.

Хаяр вәрҗә пуслансан ялти каччәсем, арсынсем фронта тухса кайнә. Вайпитти сын юлманнипе 1942 султа пичченө, 17 султи йөкөҗе, бригадира сүйәннә. Султалакран аңа та вәрҗа кайма повестка ситнө.

Малтанах сәмрәка виҗөйәхләх шоферсен курсне вёренме янә. Вёренсе тухсан вәл генерала турттарнә. Пёррехинче, кёпер урлә кашнә чухне, сасартәк кивө машина сул варринчөх сөмөрёлөҗе ларать. Вөсем хыҗсән вара вәрҗә хәтөрөсем тиенө машинәсем пынә. «Сутәнчәк!» – тарәхса кашкәрашнә генерал, пичченө персе пәрахма тәнә. Сёршыв ертүҗи Сталин пёр утәм та каялла чакмалла мар тесе каланине пурнәҗлаймасран хәранә пулас. Ватә салтаксем машинәсенчен анса генерала йәләнма тытәннә: «Тархасшән, персе ан пәрахәр, Михайлов айәплә мар». Унтан вөсем машинәна хәвәртрах юсаса кёпер урлә каҗса кайнә.

– Вунтәххәртах сүт төнчөрен уйрәлаттәм, – хурланса асаилөчө вәл сак пәтәрмаха.

Унтан танкист пулса сәпәҗнә. Юнлә вәрҗә хирөнчө тәшмана аркатнә, вилөмрен хәраман пичче. Пуҗөнчө те аңа сөңтерөс шухәш кәна пулнә.

1944 сулхи декабрьте сүрмаран танкөҗе машина туртса кәларма тытәннә. Тәшман бомба пәрахнәран унән техники хыпса илнө. «Сунакан шинөлө юр синче йәваланса аран сүнтертөм», – каласа паратчө юратнә таванәм.

Пёррехинче, вут-суләм самантләха ләплансан, салтаксене пәтә валеҗсө сүренө. «Эпир, Мускав каччипө, Володя текенскөҗө, танкран анса окопа апат сөме вырнаҗрәмәр. Эпө пёр кашәк пәтә хыпрәм, Володя сәтса та ёлкөреймерө – сасартәк тәшман бомба пәрахса пирө сөҗө хупласа та хучө. Окопран тухсан пәхатәпө: юнашар ларнә, пёрле сәпәҗнә юлташәм ёмөрёлөхөх куҗне хупнә», – асаилөҗө малалла тәсәтчө вәл.

Вәрҗә чарәнсан Леонид Михайлович Мурманск облаҗөнчи Кандакаша хулинчө хөсметре виҗө сул тәнә. Вәрҗәра хәюллән сәпәҗнә пиччөҗе мәнәҗланатпә. Астәватәп-ха: 1948 султа сержант пулса кәкәр тулли медальөҗе килө таврәнчө. Шел, 14 сул каялла вәл пирөнтөн ёмөрёлөхөх уйрәлса кайрө. Анчах пиччөҗе нихәҗан та манәҗа тухмө.

Нина ПАРАМОНОВА. Вәрнар районө, Малтикас ялө.

Џутҗанталӑк

◆ КОНКУРС

Сайра тӗл пулаканнине

Республикан Җутҗанталӑк министерствин ятарла дирекцийӗ кӑҗалхи апрель-сентябрь уйӑхӗсенче "Чӑваш Республикин Хӗрлӗ кӗнекинчи ӱсен-тӑран" ятпа фотоконкурс ирттерет. Унта кирек кам та хутшӑнма пултарать. Республикан Хӗрлӗ кӗнекине кӗртнӗ ӱсен-тӑрана ытларах ӱкерсе (фотоаппаратпа е телефон җине) җак электрон адреспа ярса пама ан ӱркенӗр: doopt@cbx.ru. Апрельӗн 1-мӗшӗнчен пуҗласа сентябрьӗн 1-мӗшӗнчен республика территорийӗнче тунӑ фотоӱкерчӗксем пулмалла. Конкурс ӗҗӗсене сентябрьӗн 1-мӗшӗнчен йышӑнаҗҗӗ, октябрьӗн 1-мӗшӗнче пӗтӗмлетеҗҗӗ.

Пирӗн малашлӑх – сывӑ тавралӑх

Җутҗанталӑк илемӗшӗн, тасалӑхӗшӗн тӑрашакансемшӗн "Парксен маршӗ" акци җав тери сывӑх. Тӗнче шайӗнче иртет вӑл. Пӗрлешнӗ Нацисен Организацийӗ кӑҗал җак акцие тӑпра халалланӑ. Биотытӑмра вӑл хайӗн тӗллевне пурнӑҗламан пулсан Җӗр җинче пурнӑҗ пулмӗччӗ.

Җак акцие җыхӑнтарса ӗнер "Чӑваш вӑрманӗ" наци паркӗ Шӑмӑршӑра "Пуласлӑхшӑн – пурте пӗрле" ятпа экологи фестивалне ирттерчӗ. Тӑван тавралӑха, җутҗанталӑка хӗтӗлекенсем хайсен йышне ӱстерес, пархатарлӑ ӗҗе ытларах җын явӑҗтарас тӗллевне урампа утрӗҗ, мастер-классене хутшӑнчӗҗ, куравсемпе паллашрӗҗ. Уяв концерчӗ хыҗҗӑн "Парксен маршӗ" акци шайӗнче йӗркеленӗ конкурссен җӗнтерӱҗисене чысларӗҗ.

◆ САКУНЛАХ

Малтан савӑннӑ, кайран куляннӑ

"Вӑрман җӗрӗ ирӗклӗ, мӗн тӑвас тетӗп – җапла хӑтланатӑп", – шухӑшпа пурӑнма хӑнӑхнӑ пулас хӑшӗ-пӗри. Малашне виҗесӗр хӑпартланма май килмӗ. Җакна, тӗслӗхрен, Муркаш район сучӗ пӑхса тухнӑ ӗҗ аван җирӗплетсе панӑ.

В. гражданин вӑрман фончӗн җӗрӗ җинче никаман ирӗк ыйтмасӗр хуралтӑсем җӗкленӗ. Илемлӗ йывӑҗ җурт, мунча тимӗр-бетон никӗс җинче туса лартнӑ, вӗсем тавра тимӗр хӑме тытса савӑрнӑ. Чӑваш Республикин Җутҗанталӑк министерстви саккунсӑрлӑха пӗтерес тӗлӗшпе суда тухнӑ. Суд ӗҗӗ икӗ җула яхӑн тӑсӑлнӑ. Муркаш район сучӗн йышӑнӑвӗпе Ильинкӑри лесничество чиккинче вырнаҗнӑ лаптӑка арендӑна илнӗ җынпа тунӑ килӗшӗве пӑрахӑҗланӑ. Җакна кура саккуна пӑсса хӑпартнӑ хуралтӑсене мӑнтарӑн хуҗан хайӗнх ватма, салатма тивнӗ.

Вӑрман җӗрӗ җинче саккунсӑр лартнӑ хуралтӑсене салатма судсенче 2011 җултанпа 7 йышӑну тунӑ. Хальхи вӑхӑтра суд приставӗсем виҗӗҗӗшне ватма ӗҗ пуҗарнӑ.

◆ АСТАВАМ

Җӗнтерӱ калчисем ешерчӗр

"ЭКА" экологи организациӗн регионти уйрӑмӗ ыра ӗҗ пуҗарса янӑ. Уйрӑмах җак обществӑлла организацин Җӗмӗрлери штабне мухтамалла. Вӑл хулари 3-мӗш школта вӗренекенсене "Җӗнтерӱ калчисем" ("Ростки Победы") акцие хастар явӑҗтарнӑ, пӗр ача та айккинче юлман темелле.

Пурте ӗҗлӗ: пӗрисем чечек клумбисем мӗнле пуласа палӑртаҗҗӗ, теприсем калча ӱстерме ӗлкӗрнӗ, җӑра шӑтнӑскерсене халӗ урӑх савӑта куҗарса лартаҗҗӗ. Класри җӗрече анисем

җинче бархатцы, сальви тата ытти йышши чечек калчи җитӗнет. Часах вӗсем школ картишӗнчи клумбӑсене илем кӑме тытӑнӗҗ. Җамрӑк хастарҗӑсем чечек клумбисене Тӑван җӗршывӑн Аслӑ вӑр-

◆ ХӐРУШСӐРЛАХ

Айванлӑх җунтарать, кӗл тӑвать

Техника аталанӑвӗ малтан мала җупать. Тепӗр җухне тӗлӗнсе: "Кама җӗнтересшӗн-ши, кам умӗнче хуҗа пуласшӑн-ши вӑл?" – тетӗн. Җӗр җинче темӗн пек ӗслӑ япала шухӑшласа кӑларсан та җутҗанталӑкран вӑйли, асли җук. Тулхӑрнӑ самантра унӑн вӑйӗ җын хальччен тунине туххӑмрах салатма, тӗп тума пултарать. Ахӑртнех, җын җутҗанталӑкпа килӗшӱре пурӑнма пӗлменни тарӑхтарать ӑна. Байкал тӑрӑхӗнчи пушар инкекӗ мӗнрен пуҗланнӑ тетӗр? Тӗп сӑлтавӗ – пушар хӑрушсӑрлӑхне пӑхӑнмасӑр типӗ курака җунтарни. Малтанласа палӑртнӑ тӑрӑх – пӗр эрнере 153 пурӑнмалли тата 165 дача җурчӗ кӗл айне пулнӑ. Җын пурнӑҗӗ те татӑлнӑ. Пушарсене тишкернӗ хыҗҗӑн вӑрманна тӗп тунӑшӑн е сиенлетнӗшӗн 12 уголовлӑ ӗҗ пуҗарнӑ, пурлӑха асӑрханмасӑр тӗп тунӑшӑн – 15. Тепӗр 7 уголовлӑ ӗҗпе должноҗри җынсене явап

тыттарасшӑн.

Байкал тӑрӑхӗнче пушарсем лӑпланасҗҗӗ, анчах Буряттире җак вӑхӑтра 3 пин ытла гектар вӑрман җунать. Җӑлавҗӑсем талӑкӗпех ӗҗре. Вӗсен вӑйӗ җителӗксӗррипе җар җыннисене, җукун җул ӗҗченӗсене явӑҗтарнӑ. Инкек сӑлтавӗ кунта та җыннӑн тимсӗрлӗхӗпе, җӑмӑлттайлӑхӗпе җыхӑннӑ. Вӑл җаплипех курака җунтарать.

Инҗет Хӗвелтухӑҗӗнче Амур облаҗӗ ытларах җунать. җил лӑпланманран вут-җулӑм ялсем патне җывхарать. Юлашки икӗ эрнере кунта 119 пушар тухнӑ.

Чӑваш Енри 2010 җула асаилер-хатата. Вӑл вӑхӑтра пирӗн республикара 10421 гектар вӑрман суннӑ. Хӑрушӑ инкек җынна ӑса вӗрентнӗ темелле. Юлашки 4 җулта Чӑваш Ен вӑрманӗсенче вут-җулӑм пилӗк хут кӑна алхаснӑ, 2 пине яхӑн гектара сиен кӑнӗ. Паллах, җакӑ – лӑпланмалли сӑлтав мар. Җавӑнпа кӑҗалхи җуллахи тапхӑра вӑрманҗӑсем

җин ветеранӗсем җинчен асаилтермелле йӗркелешшӗн.

"Җӗнтерӱ калчисем" акци Шупашкар хулинчи школсене те кӑҗӑклантарнӑ. И. Н. Ульянов ячӗллӗ Чӑваш патшалӑх университетчӗ җумӗнчи волонтерсен центрӗ те унта хутшӑнма кӑмӑл тунӑ.

Кунашкӑлсене йышӗ ӱҗессе шанма май пур. Акцие пурте хутшӑнма пултарасҗҗӗ. Капла тӑвас тесен вӑрлӑх акса калча җитӗнтермелле, ун хыҗҗӑн клумба тумалла. Ӑна фотоаппаратпа ӱкерсе тата мӗн ӗҗ тунине җырса акци йӗркелекенсене ярса памалла. Акци 2015 җулхи июнччен пырать. Ӑна пӗтӗмлетеҗ җӗнтерӱҗӗсене палӑртаҗҗӗ.

Ял хёраямё

◆ СИВЁЧ ЫЙТУ

Шанна йавара кайак пулё-ши?

Патърел районенчи Турханта пурнанкан Эльвира Бузакина пёчченех пилёк ача ситентерет, сав шутра вищёше – сула ситменскерсем. Тәрәшулләскер малтанах колхозра поварта, сёвёсрө, уборщицара ёсленё. Халё вара ял халәне хаһат-журналпа тивёстерет. «Хамән ёсе пите юрататп, – терё вәл кәмәллән. – Ара, мана чүречерен пәхса кётсе илещё-ске. Эппин, эпё кама та пулин кирлех».

Хаһат-журнал сырәнас телёшпе Турхансем хастар пулнине палартрө вәл. «Хыпар» Издательство сүрчөн кәларәмёсене кәмәлләса вулащө, сырәнас илещө вёсем. Хәш-пёр киле 7-8 хаһат-журнал килсе тәни шәпах сакна ёненерет те. Сәмахран, Иван Кошкин, Григорий Осипов тата Лидия Гусева сүлсеренех чылай кәларәм сырәнащө.

«Почтальон ёж укципе сөмьене тәрантарма пулат-и?» – кәсәклантәм элө. «Пёччен хёраямә сәмәл мар паллах. Ерипен йүнеһтеркелесе пурәнатпәр», – терё вәл сәпайлән.

Сүрт-йёр условийёсене лайәхлатас теллевлө асаннә сөмье 2010 сүлта ял тәрәхне ййту тәратнә. 2013 сүлта Бузакинсем тата сичө ачаллә Кудрявцевсем валли патшаләх пулашавёпе вырәнтах сүрт тума тытәннә. Подрядчикө – Канашири «Энергосервис» пёрлөх (ертүси Михаил Николаев). Чән та, керменсене паянхи кун туса пётөрнө, анчах шалти ёссем вёсленмен-ха. Вырәнти пусләхсем әнлантарнә тәрәх – сөнө урамра сүтә сүкки ёслеме чәрмав күрет. Сәк урамрах Упам-

Бузакинсен керменё

сара пурәнанкан нумай ачаллә Александрпа Галина Сымовсене те сүрт лартса панә. Унтанпа вара 5-6 сүл иртнө, анчах терлө сәлтава пула сөмье халё те кусаймасть унта. Район хаһачө пёлтернө тәрәх – сөнө сүртсем пёлтерех хута кайнә иккен.

Пёччен хурәна сил авать сав. Арсынсәр хёраямә күрентерме нимән те мар. Ултә сынна тивмелли 108 тәваткал метр лаптәк вырәнне 72 тәваткал метрпа сөс купаланә сүрта. Юрат-ха, Эльвира хутне кёрекен сын тупәннә. Вәл тәрәшнине иртнө сүл август уйәхөнче сүрт сүмне тепёр 36 тәваткал метр хәпартнә. Унән подрядчикө – вырәнти строительство бригади (ертүси Сергей Манзуркин). Патшаләх вара Бузакинсемшөн 3 млн яхән такакланнә. Кермене курас теллевлө вырәна ситме тәрәшрәм. Аләк уменче пусма сүкран пысәк чул хурса аран кётёмөр. Сүрта пёр вёсрөн купа-

ламани паләрәт, йёр кайнә вырәнсем пур. Көнө сёртри пүлёмән маччи – вагонкәран. Хутәнман сүртра хәмасем нүрленсе сарәлнәран пёр-пёрин сине «хәпарса ларнә». Шалти ёссем те сителөккөх.

Керменсене хәсан хута ярассипө кәсәкланнә май ял тәрәхөн пусләхөпө Александр Сымовпа телефонпа каласрәм. Кәсәл шалти ёссене вёслеме шантарчө вәл, сөнө пүрт ёскине чөнме пулчө.

Сын яланах ыра ёмөтпе пурәнәт. Кил-сүрт таврашөнчи пахчана симёс лартма шухәшласчө Бузакинсем. Кудрявцевсем сөрпө иртнө сулах усә курнә.

Сөнө сүртсен уссисене кил хусисене алла панә. Савна май Бузакинсем те, Кудрявцевсем те кайса сүрөсчө унта. Ачисем те сөнө керменсене пурәнма куссаса чәтәмсәр кётөсчө. Паянах хатёр вёсем. Анчах шалти ёссем вёсленмесөр унта пурәнма май сүк. Шантарнә сәмах кәсәл түрре тухсан тем пөкөхчө.

◆ ПУЛӘШУ

Нумай ачаллисене – сёр

ЧР Пурләх министерствини пёлтернө тәрәх – республикәра йышлә ачаллә 3292 сөмье сёр лаптәкө тивёснө. Вёсенчен 2078-шө әна сүрт-йёр савәрма, 1164-шө хушма хусаләха аталантарма, 50-шө вара дача тума илнө.

Чәваш Енри нумай ачаллә сөмьесене панә сөрөн пётёмөшлө лаптәкө – 385,7 га. Республикәра сакнашкәл сөмьесене сөрпө тивёстернин пайё – 57 процент.

◆ ЧУН ЫРАТАВЁ

Хисеп кирлех

Вәрсә сәмаха илтсен сүрәм тәрәх сивө чупса иртет. Ун чухне хуйхә-суйхә кашнийөн аләкөнчен шакканә. Пирён килтен те аттепө пичче вут-сүләм хирне тухса кайрөс. Анне висө ачапа тәрса юлчө. Аппа ун чухне 11 сүлтатчө, эпё – улттәра, йәмәк вара – вищөсөре.

Шартлама сивөре аннесене Сәр хёррине окоп чавма илсе кайрөс. Ун сийёнче – сәхманчө, уринче – сәпата. Эпир әна кантәкран пәхса кушсульпө әсәтрәмәр. Аппа анне вырәнөнчө юлчө. Вүтә хутса сөрүлми пёсөрсө ситеретчө пире. Урәх нимән те сөмелли пулман. Сәкәр татәкне телөкрө те телленмен.

Вырмана тухиччен колхоз кашни сын пусне 3 кг ыраш сәнәх паратчө. Анне курәкран яшка пёсөретчө, унта сәнәх ләкаса яратчө. Вәл пирёншөн сав тери тутләччө. Тавтапуш сүтсанталәкә, курәк ситентернөшөн, пире высләхра сәлса хәварнәшән. Эпир, ачасем, уләхран кёпсө, клевер пусө татса килеттёмөр те урамра сисө лараттәмәр. Ленинградпа Сталинград хулисенче сынсем кушак, йөкөхүре

сисө чунёсене усранә. Пире вара высәпа вилесрөн курәк сәлнә.

Сөнтөрү 70 сүл тултарнә ятпа вәрсә ветеранёсене, тыл ёсчөнёсене хисеп тәващө. Радиопа, телекуравпа сәкән шинчен илтетөп те кәмәл хусаләт. Паллах, ветерансене пире пусмәр айёнчө хәварманшән тав тәватпәр. Сәпах вәрсә ачисене те хисеп кирлө. Мён тери высләха, сивве, йивәрләха чәтса ирттернө эпир. Сөнтөрү хысчән та тутә хырампа сахал сүрөнө. Мөншөн тесен арканнә сөршыва ура сине тәратма сәмәл пулман патшаләха. Мускавра сөмсө пукан шинче ларакан депутатсене вәрсә ачисен шәпи пачах та хумхантармасть пулас. Автобусра, троллейбусра сүреме түлевсөр удостоверени туса парсан та тем пөкөхчө.

Ветерансем, тыл ёсчөнёсем сүлсерен сахалланса пырасчө. Вәрсә ачисен йышө те чакать. Патшаләхран хисеп курмасарах сүтә төнчепө сывпуллашасчө вёсем. Хәсан та пулсан пуләшу курөс-ши?

Нина ПАРАМОНОВА.
Вәрнар районө,
Малтикас ялө.

◆ ШӘПА

Турә сырни хапха умнех килет

Качча кайма васкамарәм эпө. Малтанах аслә шул пётөрес терөм, кайран вара ёслеме тытәнтәм. Сәпла сүл хысчән сүл чупса иртрө. Пөлөш-юлташ авланчө, кёсөннисем ман сине пәхмарөс. Сәпах шанма пәрахмарәм. «Турә сырни хапха умне килет» тинне ёненсе пурәнтәм. Хам әс пухнә шултах ёслерөм, ачасене чәваш чөлхипө литературинө юратма вёрентрөм. Пёррехинчө сәкән пек телөк куртәм: йөри-тавра сын пек. Ман пата пёр каччә сывхарчө, ташлама чөнчө. Темисө хутчен те вальс сәврәнтәмәр унпа. Каяраха уй-хирте чечек пухрәмәр, пуш кәшәлө яврәмәр. Сән-питне лайәх астуса юлтәм. Кёрнеклө хул-сүрәмө те куш уменчөх тачө.

Телөк пирки аннене каласа кәтартрәм. «Лайәх хыпара пултәр», – терё вәл савәнса. Ара, вәл та ман шәпашән самаях пәшәрханатчө.

Вәхәт нумаях та иртмерө физика учителө пенсие кайнә май ёслеме пәрахрө. Ун вырәнне сәмрәк вёрентекен килчө. Ман телөкри каччә! Эпө әна түрөх палласа илтөм. Малтан ёслө каласу пусартәмәр унпа, каяраха пирөн тусләх юратәва кусрө. Чән та, хапха умнех килчө савни. Тепёр темисө уйәхран пёрлешрөмөр эпир.

Унтанпа вәтәр сүл иртрө. Ача-пәча та үссе ситөнчө. Хамәр та вәтләх өнне суләнтамәр. Пёр-пёрне килөштерсе пурәнатпәр, шәпана тав тәватпәр.

Шанчәка сүхатмалла мар, малашләха ёненмеллө, теллевлө лартмалла. Әна пурнәс-лама тәрәшмалла.

Галина КАПИТОНОВА.
Канаш районө.

Кәларәма Валентина ПЕТРОВА хатёрленө

ЧӘВАШ НАЦИ ТЕЛЕКУРАВӨН ЭРНӨЛӨХ ПРОГРАММИ

Тунтикун, майән 4-мөшө
7.00 «НАША РЕСПУБЛИКА. ГЛАВНАЯ ТЕМА» (12+)
7.30 «ПЁРРЕМЁШУТАМСЕМ». СПЕКТАКЛЬ (12+)
9.00 «АНТОЛОГИЯАНТИТЕРРОРА» (16+)
13.00 «ИКСЕЛМИ СӘЛКУСЕМ» (12+)
15.30 «ПӘРУ СҮЛТАЛАКЁ». ЧАВАШЛА КУСАРНӘ ФИЛЬМ (12+)
17.00 «ТВОРЧЕСКИЙ ВЕЧЕР ВЕРЫ КУЗЬМИНОЙ» (12+)
20.00 «ОТСЮДА К РОДНОМУ ДОМУ» (12+)
21.10 «АНТОЛОГИЯАНТИТЕРРОРА» (16+)

Ытларикун, майән 5-мөшө
7.00 «30 ЛЕТ НА СЦЕНЕ». ТВОРЧЕСКИЙ ВЕЧЕР В. ДВОЙНОВОЙ (12+)
9.00 «АНТОЛОГИЯАНТИТЕРРОРА» (16+)
13.00, 16.00, 19.00, 22.30 «РЕСПУБЛИКА» ХЫПАРСЕН КӘЛАРАМЁ
14.00, 17.00, 20.00, 23.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
19.15 «ТӨПЛӨ КАЛАСУ» (12+)
19.30 «РАЗДВИГАЯ ГРАНИЦЫ ПАРТНЕРСТВА. СПЕЦИАЛЬНЫЙ РЕПОРТАЖ О РАБОЧЕЙ ПОЕЗДКЕ ДЕЛЕГАЦИИ ЧУВАШИИ В АЛТАЙСКИЙ КРАЙ» (12+)
20.30 «НАША РЕСПУБЛИКА. ГЛАВНАЯ ТЕМА» (12+)
21.00 «БУМЕРАНГ» (12+)
21.30 «ОТЛИЧНЫЕ СТУДЕНТЫ-2015» (12+)
22.00 «АНТОЛОГИЯАНТИТЕРРОРА» (16+)
22.45 «ТӨПЛӨ КАЛАСУ» (12+)

Юнкун, майән 6-мөшө
7.00, 13.00, 16.00, 19.00, 22.30 «РЕСПУБЛИКА» ХЫПАРСЕН КӘЛАРАМЁ
7.15, 13.15 «ТӨПЛӨ КАЛАСУ» (12+)
7.30 «ЫЛТАН СҮПСЕРЕН» (12+)
8.00, 14.00, 17.00, 20.00, 23.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
8.30 «НАША РЕСПУБЛИКА. ГЛАВНАЯ ТЕМА» (12+)
9.00 «ОТЛИЧНЫЕ СТУДЕНТЫ-2015» (12+)
9.30 «АНТОЛОГИЯАНТИТЕРРОРА» (16+)
19.15 «ЯПАН ЯНРА, ЧАВАШ СӘМАХЁ» (0+)
19.30 «ЛИТЕРАТУРА ТӨПӨЛӨ» (12+)
20.30 «ПРАВИТЕЛЬСТВЕННАЯ СВЯЗЬ» (12+)
21.00 «СПОРТ ДЛЯ ВСЕХ» (12+)
21.10 «КРУГЛЫЙ СТОЛ» (12+)
22.00 «АНТОЛОГИЯАНТИТЕРРОРА» (16+)

Кёснерикун, майән 7-мөшө
7.00, 13.00, 16.00, 19.00, 22.30 «РЕСПУБЛИКА» ХЫПАРСЕН КӘЛАРАМЁ
7.15 «ЯПАН ЯНРА, ЧАВАШ СӘМАХЁ» (12+)
7.30 «АНТОЛОГИЯАНТИТЕРРОРА» (16+)
8.00, 14.00, 17.00, 20.00, 23.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
8.30 «ПРАВИТЕЛЬСТВЕННАЯ СВЯЗЬ» (12+)
9.00 «СПОРТ ДЛЯ ВСЕХ» (12+)
9.10 «КРУГЛЫЙ СТОЛ» (12+)
12.30 «НАША РЕСПУБЛИКА. ГЛАВНАЯ ТЕМА» (12+)
19.15 «ТӨПЛӨ КАЛАСУ» (12+)
19.30 «ОБ ЭТОМ ПОДРОБНЕЕ» (12+)
19.35 «ОДИН ДЕНЬ С ПРОФЕССИОНАЛОМ» (12+)
20.30 «ДЕНЬ РОЖДЕНИЯ ТАВАНРАДИО» (12+)
22.45 «ТӨПЛӨ КАЛАСУ» (12+)

Эрнекун, майән 8-мөшө
7.00, 13.00, 16.00, 19.00, 22.30 «РЕСПУБЛИКА» ХЫПАРСЕН КӘЛАРАМЁ
7.15 «АНТОЛОГИЯАНТИТЕРРОРА» (16+)
8.00, 14.00, 17.00, 20.00, 23.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
8.30 «НАОБУМ» (12+)
9.00 «ОБ ЭТОМ ПОДРОБНЕЕ» (12+)
9.05 «ОДИН ДЕНЬ С ПРОФЕССИОНАЛОМ» (12+)
9.30 «ЗАКОНОДАТЕЛИ» (12+)
13.30 «НАША РЕСПУБЛИКА. ГЛАВНАЯ ТЕМА» (12+)
19.15 «ЮРӘ СӘВРАМЁ» (12+)
19.30 «КАСХИ ТӨПӨЛӨ» (12+)
20.30 «НАОБУМ» (12+)
21.00 «МЫ ВЫБИРАЕМ ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ». РЕСПУБЛИКАНСКИЙ КОНКУРС (12+)
22.30 «МЫ ВЫБИРАЕМ ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ». РЕСПУБЛИКАНСКИЙ КОНКУРС (12+)

Шәматкун, майән 9-мөшө
7.00 «РЕСПУБЛИКА» ХЫПАРСЕН КӘЛАРАМЁ
7.15 «ЮРӘ СӘВРАМЁ» (12+)
7.30 «КАСХИ ТӨПӨЛӨ» (12+)
8.00 «РЕСПУБЛИКА» ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОГРАММА
12.00 ТОРЖЕСТВЕННЫЙ МИТИНГ И ПРОХОЖДЕНИЕ СВОДНОГО ПОЛКА ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ЧЕБОКСАРСКОГО ГАРНИЗОНА И ВОЕННОЙ ТЕХНИКИ, ПОСВЯЩЕННЫЙ 70-ЛЕТИЮ ПОБЕДЫ В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ. ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ. Г. ЧЕБОКСАРЫ
13.30 «КОНЦЕРТ ФРОНТУ» (12+)
14.30 «НАША РЕСПУБЛИКА. ГЛАВНАЯ ТЕМА» (12+)
19.00 «ЫРӘ КӘМӨПӘ» (12+)
19.30 «ПРИКАЗ: ПЕМЕ ЮРАМАСТЬ». ЧАВАШЛА КУСАРНӘ ФИЛЬМ (12+)
21.00 «ПРИКАЗ: ЧИКӨ УРЛӘ КАСМАЛЛА». ЧАВАШЛА КУСАРНӘ ФИЛЬМ (12+)
22.30 «КОНЦЕРТ ФРОНТУ» (12+)

Вырсарикун, майән 10-мөшө
7.00 «ПЁРРЕХИНЧЕ 20 СҮЛИРТСЕН». ЧАВАШЛА КУСАРНӘ ФИЛЬМ (12+)
14.00 «ВСЕ ТОЛЬКО НАЧИНАЕТСЯ...» КОНЦЕРТ (12+)
17.00 «ЛИТЕРАТУРА ТӨПӨЛӨ» (12+)
17.30 «ЗАКОНОДАТЕЛИ» (12+)
18.00 «НАША РЕСПУБЛИКА. ГЛАВНАЯ ТЕМА» (12+)
18.30 «АХ, КАКАЯ ЖЕНЩИНА!» (12+)
21.00 «НАОБУМ» (12+)

УЙӐХ КАЛЕНДАРЁ

Число, кун	Апрель, 29 – юнкун	Апрель, 30 – кёснерникун	Май, 1 – эрнекун	Май, 2 – шәматкун	Май, 3 – вырсарникун	Май, 4 – тунтикун	Май, 5 – ытларикун
ХЁВЕЛ	тухать	4.12	4.10	4.07	4.05	4.03	3.59
	анать	19.26	19.28	19.30	19.32	19.34	19.38
Кун тәршшө	15.14	15.18	15.23	15.27	15.31	15.35	15.39
УЙӐХ	тәхри	тулса пырать	тулса пырать	тулса пырать	тулса пырать	тулса пырать	тулли уйӐх (6.41)
	кунё (12 сехет тёлне)	11-мөш кун	12-мөш кун	13-мөш кун	14-мөш кун	15-мөш кун	16-мөш кун
		Хөр паллинче	Хөр паллинче	Тараса паллинче	Тараса паллинче	Скорпион паллинче	Скорпион паллинче

ПЁЛЕС ТЕНЁЧЁ

Парәма татмасан

? Банк умёнге пысак парәма кётём, түйеместөп. Ыйтәва судра пәхса тухсан манән пурләха туртса илөс-ши?

Судра парәма шыраттарса илме йышән-сан апа пурнаслама приставсене хушасө. Малтан эсир парәма татма пултарнине төрөслөсө: шалу шайё, перекет укци, ытти тупаш. Факә та парәма татма ситмесен пурләха туртса илме пултарасө. Саккунпа килөшүллөн пөртөн пөр сурт-йёре (ипотека-

Владимир НИКОЛАЕВ. Вәрнар поселокө. на шута илмесө), йәләра уйрәмах кирлө хатөрсене (тумтир, савәт-сапа...), савән пекех шалу өслөсе илмелли япалана (сәмахран, водительшөн – машина, программистшән – компьютер) төкөнме юрамасть. Енчен парәм 3 пин тенкөрен иртсен килтөрөшри техникана та туртса илме ирөк пур.

Амәшөн капиталне пама пәрахөс-ши?

? Радиопа амәшөн капиталне пәрахөсләсө тенине илтрөм. Тепөр висө уйӐхан иккөмөш ачана суратма хатөрленөтөп. Нивушлө апа илсе өлкөрейместөп? Йывәр сын пулнә вәхәтра сертификат илме сырса пама юрать-и?

Эсир амәшөн капиталне илсе өлкөретөп. Унән программине вунә суллаха йышәннә. Вәл 2007 сүлхи январен 1-мөшөччен пуслас 2016 сүлхи декабрөн 31-мөшөччен вайра тәрәт.

Амәшөн капиталне вара программа вөслөсен те усә курма пултаратәр. 2016

Наталья НИКОЛАЕВА. Патәрел сали. сүлхи декабрөн 31-мөшө хысән ача суралсан амәшөн капиталне пама сө (амәшө хәш вәхәтра йывәр сын пулнине пәхмасө). Чән та, халө сак программәна пәрахөслас е малалла тәсас пири нумай каласөсө, анчах нимөнге сакун та йышәнман. Халыөхе вәл сас-хура шайөнге кәна сүрет.

Микрохумлә кәмака юсасчө

? Эпир микрохумлә кәмака туянтәмәр. Анчах вәл нумай та өслөймерө, ванчө. Апа әста юсаттарма пулать-ши?

Альбина ПРОХОРОВА. Куславкка районө, Куснар ялө.

Хисөплө Альбина Петровна! Пысак хаппа туянтә микрохумлә кәмака хәвәрт юрәхсәра тухни шухәшлаттарать: сире юсавсәр техника тыптарса яман-ши? Унән гаранти вәхәтне пәхәр. Таварән гаранти вәхәчө тухман пулсан апа лавккана каялла тавәрсә памалла. Юсав-

сәрсөкере сөннипе уләштарса пама е хәйсен шутөччен юсаттарма тивөс.

Гаранти вәхәчө тухнә пулсан сутусәсенчен юсав офисөн адресне ыйтса пөлөп. Кун пек чухне хәвәрән тәкакланма тивө. Пасартан туянтә япалана тавәрсә пама йывәртарах. Хуларә йәлә техникне юсакан офисем самәй. Хәшө-пөрин адресне сөнөсшөн: Сөнө Шулашкар хули, Сәмаркөсен урамө, 6 «А» сурт, 200-мөш офис; Шулашкар хули, И. Яковлев проспекчө, 4-мөш сурт, 2-мөш корпус; Хөвеш урамө, 1-мөш сурт, 2-мөш корпус.

Куславккара та йәлә техникне юсакан офисем пулмаллах.

Хөллөхи ыхрана – суркунне

? Көркунне хөллөхи ыхрана лартса өлкөреймерөмөр. Апа суркунне лартма юрать-ши? Капла тухәсө чакмө-и?

Нина ИГНАТЬЕВА. Етөрне районө.

Хөллөхи ыхрана суркунне те лартма юрать, анчах унән тухәсө чакать. Пахчасимөсө каярах, сентябрьте кәна пустарса көртмөллө. Калча туса йәран сине кусарсан вара хәвәртарах пулса ситет, лайәх аталанать.

УСӘЛЛӘ СӨНУСЕМ

Калчана сирөплетме

Апрельте помидор, пәрәс, баклажан калчисене пи сөхтерме тытәнмалла. Савна май вөсене сахалрах шәвармалла, тәпри ытлашши йөпенмөллө мар. Калчана сүтә лайәх үкөкөн вярәна лартмалла.

Апа чүрөче аниччен илсе верандәна, балкона кәларса лартмалла. Кәнтәрлә әшә, үсен-тәранә нимөн те пулмө. Енчен сывләш температури 8 градусран сивөре пулсан калчана пөлөме кусармалла.

Малтанхи хут апа қасхинә 5 сөхөтсөнчә илсе тухмалла. Ун чухне хөвөл ытлашши әшәтмасть – унсәрән калча хөвөл сөнчә пи сөсә кайма пултарать. Сакна астәвәр: хөвөллө сәнталәкра, тәпра хәвәрт типет, савәнпа апа вәхәтра шәвармалла.

Калчана йәранә кусарса лартиччене пи сөхөтөрмөллө (5-15 кун). Сав хушәрах апа минерал удобренийөпе те апатлантармалла.

Кәларәма Лариса НИКИТИНА хатөрленө.

Петуни хәсан акмалла?

Петуни чөкөкне пүрт умөнчи пахчана хәсан акмалла-ши? Вәл лайәх сурәлтәр төсен мөн тумалла?

Галина ЛАНДЫШЕВА. Етөрне районө, Йүспан ялө.

1. Петуни вәрләхне сәнталәк әшәтсан, май уйӐхөн сүрринчә усә вярәна акасө. Хәвәртарах шәтса тухма йәранә полиэтилен пленкәпа хупламалла.

2. Тепөр мелпе вара үсен-тәранә февральте акмалла. Тәпрәна көркүннех хатөрлөсө. Сөрөк тәпринә хәйәрпа тата садри тәпрапа хутәштармалла. Хатөрсөкере йывәс ешчөкә тултара урама е верандәна шәнтма лартмалла. Январь пусләмәшөнге әшә вярәна кусармалла.

3. Тәпра лайәх әшәнсан, типсен унта чөкөк акмалла. Акас умөн тарәнах мар йөр тумалла, шәвармалла. Унта сүхе хут салфетка хумалла. Кәштах сөр сөмне пусәрәнтармалла. Йывәс патакпа вәрләха хут сине хурса тухмалла. Апа сөрпә хуплама сөсө. Сөиелтен шывла кәштах сирпөтмөллө, ешчөкә полиэтилен пленкәпа хупламалла.

4. Хөл вөсөнге калча хатөрлөме пулать. Мөншөн төсен сак чөкөкөн хәш-пөр төсө майөпен ситөнет. Сөсөкене лариччен самәй көтмөллө.

5. Ешчөкә пөлөме, лампа айне, лартмалла. Калчана шәтса тухма 20-23 градус әшә кирлө. Пөррөмөш сүлси курансанах (10-20 кунран) пленкәна илсе үсен-тәранә усәлтартмалла. Сывләш температури 13-15 градус әшә пулмалла. Ви сөсөмөш сүлси тухсан сайратмалла (калча сәра шәтсан).

6. Чөкөкә 3-4 кунра пөррә шәвармалла. Сәнталәк әшәтсан апа сөр сине кусарса лартма юрать. Пөр хут усә куракан пластик стакан төпне шәтармалла. Унти тәпрәна хура тул е вир хуппи хушмалла. Сак мелпе кусарса лартнә петуни сирөп те аван ситөнет, маларах сөсөкә сурать.

Хөл иртнө май вәрләха пахчана түрөх акма тивө. Сәпах малашне калчана хөллө хатөрлөме сөнөсшөн.

СЫРАНТАРУ ХЫПАР 2015

«Хыпар» Издательство сүрчөн кәларәмөсене 2015 сүлән II сүрринчә илсе тәмашкән Ра сөсей почтин мөнпур уйрәмөнге сүрәнтара сөсө

798,06 тенкө

345,54 тенкө

Савән пекех пирөн кәларәмөсене «Чәваш пичөчө», «Советская Чувашия» киоскөсөнчә тата редакцире сүрәнма пулать

«ХРЕСЧЕН САССИ»
Обществәпа политика ха сәчө
Индекс 54838

Учредительсем – Чәваш Республикн Информаци политикн тата массәллә коммуникацион министрствин, Чәваш Республикн Информаци политикн тата массәллә коммуникацион министрствин «Хыпар» Издательство сүрчө Чәваш Республикн хәйтәтәмлә учрежденийө

ДИРЕКТОР-ТӨП РЕДАКТОР –
В.В. ТУРКАЙ

Редактор – В.В. Петрова
РЕДКОЛЛЕГИ:
В.В. Петрова – редактор
И.П. Никитина – корреспондент
Л.А. Никитина – корреспондент
Е.А. Трофимова – ха сәт операторө

www.hypar.ru,
e-mail: hreschen@cbx.ru

Редакция и издатель адресө: Шулашкар, И. Яковлев пр., 13.
Телефонсем:
директор-төп редактор – 56-00-67,
пайсем – 62-50-06, 62-04-54,
реклама пайө тел./факс – 28-83-70.
Факс (8352) 62-50-06

Ха сәтә 2013 сүлхи раштав уйӐхөн 10-мөшөнге Федерацин сыхәнә, информаци технологийөсемлө массәллә коммуникацион сферинчи саккунсене пәхәннине сәнәсә таракан службин Чәваш Республикнчи управленийө ПИ ТУ 21-00305¹ регистрационө.

Ха сәтә «Хыпар» Издательство сүрчө АУ техника центрөнге кәләпләнә хатөр оригинал-макетран «Чәваш ЕН» ИПК» АУО типографийөнге пичөтленө. 428019, Шулашкар, И. Яковлев пр-чө, 13.

Графика
17 сөхөтөре ала пулмалла.
17 сөхөтөре ала пулмалла.

Заказ 1597
Тираж 3385

* Рекламәпа пөлтөрүсөм. Рекламә текөсөсемпө пөлтөрүсөмшөн вөсене параканөм явалла.